

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Кафедра економіки та економічної теорії

Лукащук Валентин Вікторович

**МІЖНАРОДНА ТРУДОВА МІГРАЦІЯ: ПРИЧИНИ,
ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАСЛІДКИ У ХХІ СТОЛІТТІ**

спеціальність: 051 - Економіка
освітньо-професійна програма – Аналітична економіка
Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи
ЕАМ-21
Лукащук В.В.

Науковий керівник:
Длугопольський Олександр
Володимирович
д-р екон. наук, професор

ТЕРНОПІЛЬ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Науково-теоретичні засади міжнародної трудової міграції населення	6
1.1. Теоретичні моделі функціонування ринків праці та роль міжнародних трудових мігрантів	6
1.2. Структурні зміни в міжнародних міграційних процесах під впливом пандемії 2020-2021 рр. та війни 2022-2023 рр.	10
Висновки до розділу 1	16
РОЗДІЛ 2. Оцінка міграційних потоків працездатного населення у XXI столітті	18
2.1. Вплив міжнародної трудової міграції на формування сучасних ринків праці в приймаючих країнах	18
2.2. Аналіз показників зовнішньої та внутрішньої трудової міграції населення в Україні	27
2.3. Діагностика проблем державного регулювання трудової міграції у світовій економіці XXI століття	36
Висновки до розділу 2	43
РОЗДІЛ 3. Проблеми та вектори вдосконалення міграційної політики України в умовах Євроінтеграції	45
3.1. Заходи політики повернення трудових мігрантів в Україну	45
3.2. Міграційна політика України в рамках Євроінтеграції	51
Висновки до розділу 3	56
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	60

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах процесу глобалізації міжнародна трудова міграція набула величезного значення, стала об'єктивною реальністю процесу соціально-економічного розвитку країн і невід'ємною частиною процесу формування світового ринку праці. За оцінками авторитетних міжнародних організацій та окремих вчених, у перші роки XXI століття понад 190 млн осіб (3% населення світу) перебували за межами своєї країни. Загалом у міграційному циклі брали участь 218 держав Співдружності. Водночас США (близько мільйона) та Німеччина (понад 800 тис.) щороку приймають найбільше іммігрантів. Той факт, що загальна кількість міжнародних мігрантів зросла більш ніж удвічі лише за останні тридцять років, свідчить про глобалізацію міграції. Крім того, 60% з них знаходяться в західних промислово розвинених країнах, решта - в країнах, що розвиваються.

Міжнародну міграцію робочої сили, причини та наслідки її поширення досліджували багато вчених. Зокрема, вагомий внесок у вивчення проблеми міжнародної міграції населення зробили такі західні науковці, як Р. Брубейкер, А. Вільямс, Ж. Зайончковська, Р. Еппльард, І. Івахнюк, В. Іонцева, Р. Іредейл, С. Каслз, М. Міллер, С. Метелева, Дж. Солт, О. Старк, П. Стокер та ін. Серед вітчизняних учених, які ґрунтовно досліджували зазначену проблему, насамперед необхідно назвати А. Гайдуцького, І. Гнибіденка, В. Крисаченка, Е. Лібанову, О. Малиновську, С. Пирожкова, А. Поручника, М. Романюка, Н. Тиндика, О. Хомру, Н. Шульгу та ін.

Незважаючи на значну кількість дослідницьких робіт з міжнародної міграції та певні успіхи у вивченні передумов і факторів трудової міграції за кордон, питання побудови політики Міграційна політика та проблеми міжнародної трудової міграції все ще залишаються відкритими і потребують більш детального дослідження та аналізу. Зокрема, виявлення та вивчення основних наслідків впливу зовнішньої трудової міграції на добробут населення України є надзвичайно актуальним для розробки методів і засобів їх зменшення.

Загалом міжнародна трудова міграція – це переміщення людей із хорошим здоров'ям з однієї країни в іншу в пошуках роботи, нових сфер для розвитку своїх здібностей та кращих умов життя. Як правило, воно здійснюється під впливом економічних і неекономічних (позаекономічних) причин.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження міжнародної трудової міграції, а саме її причин, тенденцій та наслідків спрямованих на захист національних інтересів в умовах активізації міжнародних інтеграційних процесів та військових викликів, з якими стикається Україна.

Об'єктом даного дослідження є міжнародна трудова міграція.

Предметом дослідження є процес трудової міграції населення в Україні.

Виходячи із мети, основними **завданнями** роботи є:

- по-перше визначити науково-теоретичні засади трудової міграції;
- по-друге висвітлити основні структурні зміни в міжнародних міграційних процесах;
- по-третє провести оцінку міграційних потоків працездатного населення;
- по-четверте розкрити вплив міжнародної трудової міграції на формування сучасних ринків праці;
- по-п'яте провести аналіз показників зовнішньої та внутрішньої трудової міграції;
- по-шосте сформулювати вектори вдосконалення міграційної політики України.

Методи дослідження. Методичною базою цієї випускної кваліфікаційної роботи є саме сукупність загальнонаукових і спеціальних прийомів та методів дослідження, а саме: метод конструювання, діалектичний підхід та системний аналіз порівняння, аналізу та синтезу, дедукції та індукції тощо.

Інформаційною базою дослідження є наукові посібники, вітчизняні монографії, статті періодики та інші наукові праці, які присвячені саме дослідженню питань у сфері міграційної політики, а також звітно-статистичні основні дані Державної міграційної служби України, Міністерства фінансів

України, Міністерства економіки України, Державної податкової служби України, Державної служби статистики України тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає саме в тому, що висвітлені і запропоновані у роботі пропозиції можуть використовуватися для розв'язання важливих та нагальних проблем якісного та ефективного використання важливих питань в сфері міграції в українській економіці при реалізації демографічної політики державними органами країни.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки, отримані в результаті дослідження, були апробовані у вигляді публікації тез доповідей на науковій конференції, зокрема:

Длугопольський О.В., Кравчук О.П., Лукащук В.В. (2024). Соціальна компонента диференціації доходів населення. Innovative Development Of Science, Technology And Education. Матер. VIII Міжн. наук.-практ. конф. (9.05.2024 р., м. Ванкувер, Канада).

Структура роботи. Відповідно до мети, завдань та логіки дослідження визначена структура кваліфікаційної роботи, яка складається з вступу, трьох розділів, висновків, переліку використаних джерел. Загальний обсяг роботи містить 4 таблиці та 15 рисунків. Список використаних джерел налічує 72 найменувань.

РОЗДІЛ 1.

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ

1.1. Теоретичні моделі функціонування ринків праці та роль міжнародних трудових мігрантів

Скорочення міжнародної фінансової допомоги ставить питання, де знайти гроші для військових і цивільних, для погашення боргів і відновлення інфраструктури. До війни Україна збирала більшу частину бюджету за рахунок податків з фізичних осіб і підприємств. Тому, якщо ми хочемо збільшити надходження до бюджету, нам потрібно більше людей, більше підприємців.

Однак еміграція українців і переведення українського бізнесу за кордон не припиняються. Загалом міжнародна трудова міграція – це переміщення працездатних людей з однієї країни в іншу з метою пошуку роботи, нових сфер для розвитку своїх здібностей і кращих умов життя. Як правило, воно здійснюється під впливом економічних і неекономічних (крім економічних) причин. (рис. 1.1).

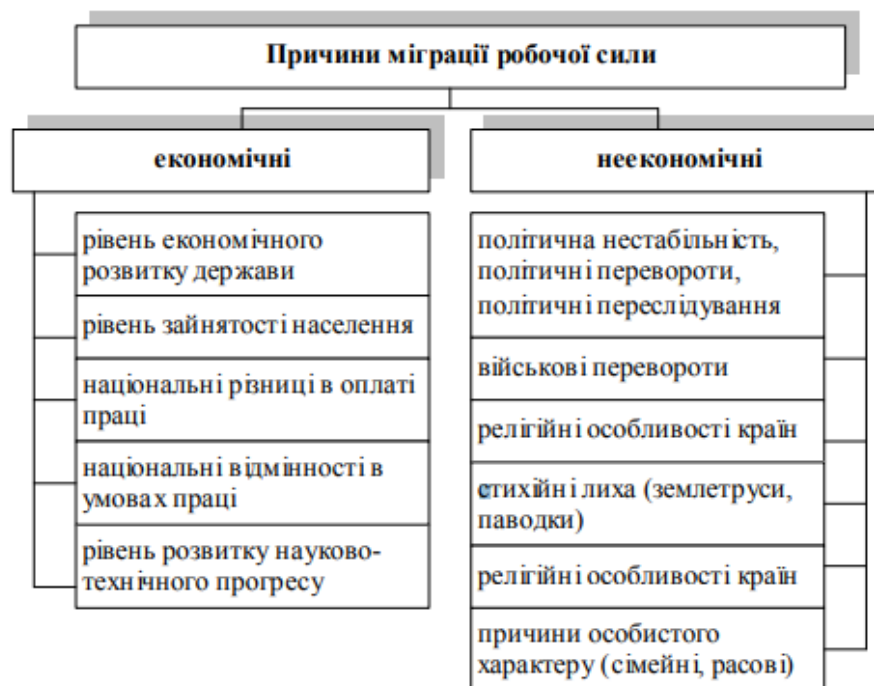

Рис. 1.1. Причини міграції робочої сили [2]

У сучасних економічних умовах характерною особливістю процесів міжнародної міграції населення є те, що вони в більшості випадків мають свої економічні особливості і визначаються пошуком нових місць роботи за межами країни походження. Основною причиною, чому люди покидають батьківщину і шукають кращої долі за кордоном, є різниця в рівнях життя та економічних можливостях у різних регіонах світу, особливо між промислово розвиненими країнами та країнами, що розвиваються. Протягом останніх десятиліть цей розрив розширився, визначаючи відносно процвітання одних і приголомшливу бідність інших. Так, наприклад, для порівняння: мінімальна зарплата серед країн Євросоюзу найвища в Люксембурзі, а найнижча в Румунії. В Україні мінімальна зарплата становить 191 євро (з 1 квітня 2024 року мінімальна зарплата становить 8 тис. грн).

Як відомо, розвиток і процвітання будь-якої країни залежить насамперед від матеріального становища її народу. Країна ніколи не буде багатою, якщо більшість населення є бідними, а решта населення не може задовольнити власні життєві потреби та створити достатні заощадження за поточного рівня доходу.

В Україні за останні роки загальна економічна ситуація погіршилася, реальне життя суттєво відстає від існуючих стандартів, сформувалося невдоволення населення роботою влади. Так, надмірна інфляція, спад виробництва, неповна зайнятість і вимушене безробіття, низькі стандарти оплати праці, недостатня суттєва адаптованість до нових умов системи соціального захисту, відсутність правових важелів впливу причин, що призводять до зниження реальних доходів населення; посилення земельну диференціацію населення; посилення процесу соціальної маргіналізації, що проявляється збільшенням кількості маргіналів та посиленням їх впливу на суспільну свідомість і загальну соціальну ситуацію в країні; поширення та загострення бідності.

Справді, проблема бідності є найболючішою проблемою сучасного розвитку українського суспільства. Адже люди, які все життя чесно працюють,

живуть за соціальними правилами і мають непогані доходи, бідніють і біднішають. Адже ряди бідних, окрім традиційних малозабезпечених верств населення (пенсіонерів, багатодітних та одиноких сімей, людей з інвалідністю), поповнюють працюючі громадяни. Так, за даними Національної служби статистики України, у 2022 році частка населення із середньомісячним доходом, еквівалентним меншому прожиткового мінімуму, становитиме 9,1% від загальної кількості населення, у 2021 році – 7,8% від всього населення [2].

Водночас, за результатами звіту «Домогосподарства самооцінюють рівень своїх доходів» (за даними вибіркового опитування про умови життя домогосподарств), у 2022 році частка домогосподарств, які оцінюють свої доходи як достатні, становить 49,7%. Двоє з п'яти опитаних домогосподарств сказали, що їхніх доходів вистачає для нормального існування, але вони обмежені в споживанні непродовольчих товарів і послуг. Водночас 2,9% домогосподарств, а серед багатодітних – 9% не можуть забезпечити себе достатньою кількістю продуктів [3].

Отже, наявність роботи та отримання зарплати в Україні не захищає від бідності та низького рівня життя. Щоб вижити в сучасних економічних умовах, домогосподарства змушені шукати додаткові джерела доходу, зокрема міжнародну трудову міграцію. Фактично міжнародна трудова міграція для багатьох верств економічно активного населення України є чи не одним із небагатьох способів підвищити рівень життя та уникнути бідності. Як свідчить вітчизняна практика, трудова міграція українців за кордон значно зросла після проголошення нашої країни незалежності. Серед його основних причин було значне падіння рівня та якості життя населення на початку 1990-х рр., поява нового для пострадянських країн безробіття, безробіття і, насамперед, спрощення порядок подорожей. виїзд за кордон і зміна місця проживання, що стало наслідком демократизації суспільства. У сучасних умовах, за різними оцінками, за кордон мігрує від 7 до 10 мільйонів українських заробітчан. Однак чітких даних про це явище немає, оскільки міграція в деяких випадках є віртуальною (нелегальною). Прийнято вважати, що на заробітки за кордон виїжджають представники найбідніших верств населення. Насправді 58% тих,

хто виїжджає за кордон, мають роботу в Україні. Власне, це свідчить про те, що українські мігранти зароблятимуть гроші в країнах, де їх праця оплачується краще, ніж на батьківщині. У цьому контексті доречно процитувати Н. Карпачову: «Мотивом прийняття рішення про міграцію є не середній дохід, який мігрант може отримати в країні потенційної міграції, а перш за все різниця в доходах між країною, куди прибуває мігрант, і країною походження. Водночас більшість людей, які виїжджають з України на заробітки за кордон, – це люди, які не мають стабільного доходу, щоб вони та їхні родини могли отримувати гідну зарплату» [6, с. 4].

Міжнародна трудова міграція призводить до ряду інших негативних наслідків, серед яких: збільшення кількості розлучень, зниження народжуваності та погіршення якості освіти молоді, проституція та наркоманія стають звичними для молоді (рис. 1.2).

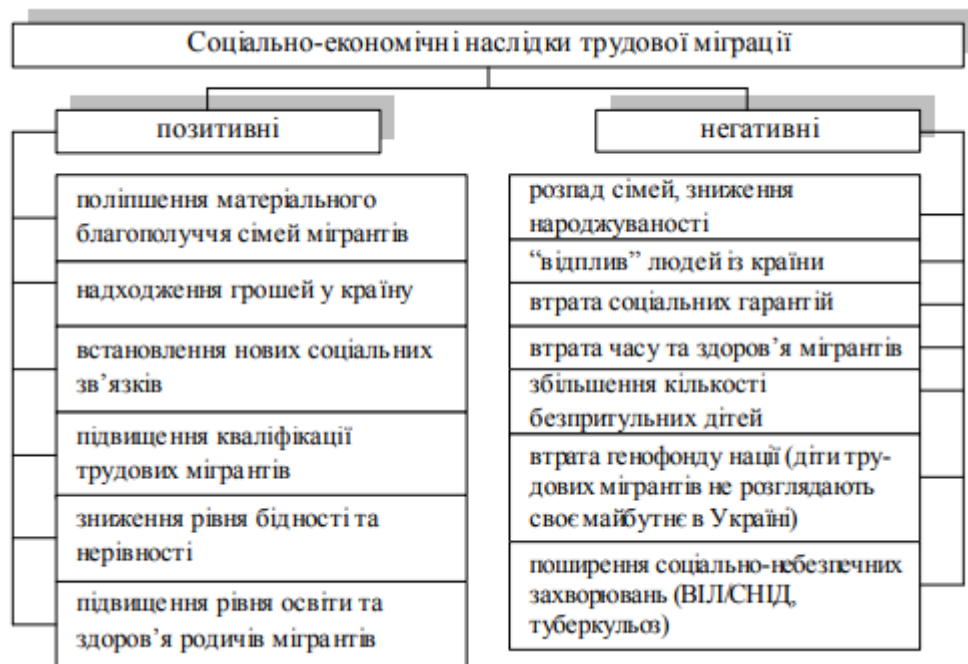

Рис. 1.2. Соціально-економічні наслідки трудової міграції [2]

Оцінюючи позитивні та негативні сторони трудової міграції, необхідно враховувати перспективи її розвитку. Не слід забувати, що збільшення кількості працівників у міжнародних міграційних потоках здебільшого пов’язане з їх пошуком кращих умов життя та праці. Тому важливо розробити таку державну міграційну політику, яка зможе подолати негативи та правильно використати

позитивні сторони для економічного розвитку країни. Для цього, насамперед, необхідно пом'якшити економічні причини міжнародної трудової міграції шляхом створення достатньої кількості добре оплачуваних робочих місць, що в цілому позитивно вплине на економіку та соціально-економічний добробут населення України в майбутньому. Загалом міграційна політика держави має базуватися на збереженні та розвитку людського потенціалу; забезпеченні ефективної зайнятості; зростанні заробітної плати та доходів; підвищенні рівня соціального забезпечення та соціального захисту працівників; залученні інвестицій та забезпеченні постійного професійного навчання; заохоченні трудової мотивації та творчості співробітників; бажанні отримати конкурентну перевагу в роботі й освітньому та кар'єрному розвитку; забезпеченні конкурентоспроможності робочого місця.

1.2. Структурні зміни в міжнародних міграційних процесах під впливом пандемії 2020-2021 рр. та війни 2022-2023 рр.

Проблеми зовнішньої трудової міграції в різні періоди розвитку незалежної України детально розглянуті у працях низки вітчизняних науковців, зокрема, О. Малиновської, І. Прибиткової, М. Романюка та ін. Водночас аналітичні дослідження міграційного процесу в період з початку епідемії COVID-19 все ще дуже рідкісні. Можна навести окремі праці, які торкаються проблеми міграції під час пандемії, наприклад дослідження експертів громадської організації «Європа без бар'єрів» [3]. Однак ці дослідження зосереджені більше на оцінці змін у міграційній політиці приймаючої країни, ніж на поведінці українських мігрантів в умовах COVID-19.

Протягом десятиліть Україна впевнено утримує позиції світового донора робочої сили. За різними оцінками щорічна чисельність зовнішніх трудових мігрантів коливається від 2 до 5 млн осіб, за найбільш реальними оцінками – від 2,7 до 3 млн [1]. Іммігрантська робоча сила складається з двох груп однакового розміру: довготермінових мігрантів, які залишаються в приймаючій країні

протягом кількох років, і короткотермінових мігрантів, як правило, короткострокових мігрантів - люди, які епізодично виїжджають на сезонні або одноразові роботи і назавжди повертаються на Батьківщину. У будь-який час частина (від 30 до 70%) тимчасових працівників перебуває в Україні. За даними третього національного дослідження трудової міграції [2], основними центрами залучення трудових мігрантів з України є Польща (39% мігрантів), Росія (26%), Італія (11%) та Чехія (9%). мігрантів). Багато українців працюють у США, Білорусі, Португалії, Угорщині, Ізраїлі, Фінляндії, Німеччині, Іспанії, Греції та Англії. Встановлено міграційні потоки з України до країн Балтії, Хорватії, Словенії та Франції. Трудова міграція громадян України за кордон з моменту свого зародження в середині 1990-х років і до початку 2020 року зазнала низки трансформацій. Отже, географічна структура мігрантів, а також психологія самих мігрантів постійно змінюються. Практично всі працівники, які починають трудову міграцію, вважають це тимчасовим явищем: «Поїду, зароблю грошей, повернуся». Проте з часом цілі більшості з них змінюються, стають амбітнішими, і в перспективі вони турбуються не лише про доходи для поточного споживання, а й про заощадження, часто відкриваючи бізнес саме в Україні, встановлюючи потрібні та привабливі зв'язки. В основному це супроводжується адаптацією до умов приймаючих країн, розширенням можливостей працевлаштування та зростанням доходів. Згодом заробітчани звикли до міграції як до способу життя, а довгострокові мігранти також звикли до життя у рідному місті й перестали почуватися як вдома, навіть коли час від часу навідувалися родичі. Загалом, ті, хто їде до більш віддалених країн, особливо в Південну Європу, залишаються там працювати на тривалий час, тоді як ті, хто мігрують до сусідніх країн, часто прагнуть короткострокових поїздок і постійного повернення в Україну.

У результаті географічне розширення закордонної міграції, включення Італії, Іспанії та Португалії до країн призначення сприяло посиленню переходу від тимчасової до довгострокової форми міграції з від'їздом членів сім'ї з довготермінової міграції. працівники мігрують до країни перебування. Більшість

українських мігрантів не конкурують з місцевими жителями країн призначення за престижні позиції на ринку праці, а займають менш привабливі робочі місця. До пандемії трохи більше чверті українських працівників, які працювали за кордоном, відповідали кваліфікації, отриманій в Україні, а більше третини працювали на роботах, які не вимагали диплому. Завдяки міграції за кордон українці, які працюють за активними професіями, зберігають або навіть підвищують свою професійну кваліфікацію, навпаки, представники професій, переважно пов'язаних із трудовою діяльністю, змушені братися за менш якісну роботу. Загалом наші співвітчизники працюють переважно на роботах, які не сприяють підвищенню професійної кваліфікації, але водночас життя в суспільстві з більш розвиненою демократією неодмінно сформує навички, корисні для майбутньої виробничої діяльності в Україні. При цьому до початку 2020 року зміни у формуванні потоків трудової міграції за кордон відбувалися переважно під впливом внутрішніх змін у країні та змін у політичних відносинах України з деякими іноземними державами. COVID-19 став явищем, яке вплинуло на суспільне життя далеко за рамки традиційних епідемій, екологічних і техногенних катастроф і глобальних економічних криз. Виникли такі безпрецедентні явища, як закриття кордонів, обмеження економічної діяльності, що змушує досить успішних мігрантів повертатися, а циркулярні мігранти не можуть здійснити іншу подорож. Тенденція зовнішньої трудової міграції з України принципово змінилася, і саме з причин, які не залежать від соціально-економічного становища України, а наукової оцінки та осмислення цих змін. Ця зміна є необхідною умовою формування збалансованої та ефективної міграційної політики в Україні.

Найбільш кардинальні зміни в напрямку та масштабах міграції відбулися після анексії Криму та початку військового конфлікту у 2014 році: багато громадян раніше не мали інтересу до поїздок за кордон, у тому числі ті, хто має високий рівень освіти та кваліфікації, мають брали участь у відрядженні на роботу за кордон; Значно зросла частка молоді, особливо через збільшення масштабів освітньої міграції. Швидко зросли темпи переорієнтації російських

заробітчан до країн ЄС, головним чином до Польщі, яка стала найбільшим центром українських заробітчан за кордоном. Загалом військові дії не впливають безпосередньо на міграційний процес, а через соціально-економічну, психологічну та політичну нестабільність, яку вони спричиняють. По-перше, багато людей змушені переселятися просто заради безпеки. По-друге, хороше працевлаштування та можливості заробітку дуже обмежені. По-третє, не всі мешканці тимчасово окупованих територій, таких як Донецька область, Луганська області та Крим, погоджуються жити на непідконтрольних владі Україні територіях. Зіткнувшись з неминучістю тривалої міграції, багато хто прийняв більш ризиковане, але багатообіцяюче рішення залишити Україну. До цього (у деяких випадках) додається бажання уникнути участі у війнах. Другим за часом, але не настільки важливим, є зростання української міграції у 2018-2019 роках. через зростання попиту на робочу силу в більшості європейських країн і, як наслідок, спрощення правил працевлаштування для іноземців (першими це зробили Польща та Чехія, у 2020 році «відкрився» величезний ринок праці Німеччини, Італія та Португалія де факт легалізації незареєстрованих мігрантів). Іншим важелем заохочення професійної еміграції зокрема українців є їхній високий рівень освіти та досвіду, а також культурна близькість. Міжнародна мобільність українців значно розширилась завдяки безвізовому режиму з ЄС. Він не надає громадянам України необмеженого доступу до країн ЄС, але робить подорожі за кордон простішими та дешевшими, полегшує пошук місця роботи чи навчання за кордоном, а отже, й міграцію. Потенційні мігранти до країн ЄС можуть легально перебувати в європейських країнах протягом 3 місяців поспіль, протягом яких вони можуть спробувати знайти роботу, оцінити можливості працевлаштування та загальні умови перебування «на місці» та прийняти більш обґрунтовані рішення щодо міграції. За перші десять місяців після запровадження безвізового режиму цим режимом скористалися майже 500 тисяч громадян України. Найважливішою політичною подією 2017 року українці визнали прийняття безвізової політики [4].

Пандемія COVID-19 внесла значні корективи в тенденції трудової міграції. Запровадження карантину призвело не лише до жорстких обмежень на пересування людей, а й до призупинення чи скорочення роботи багатьох підприємств і навіть цілих галузей економіки, де працювали українські мігранти. Загалом трудові мігранти, в тому числі українці, є однією з груп, які найбільше постраждали від стрімкого поширення COVID-19 через втрату роботи, доходів і неможливість отримати роботу в країні перебування. Згідно з результатами дослідження, проведеного в Польщі, після запровадження карантинних заходів у цій країні майже третина українських мігрантів повністю або частково втратили роботу [5], внаслідок чого їхні доходи постраждали, а багато вони втратили роботу. залишитися. Однак це стосується не всіх категорій мігрантів. Тому більшість країн доклали зусиль, щоб утримати на своїй території лікарів (із різним ступенем кваліфікації), домашньої прислуги та різного роду військового персоналу. Зокрема, Велика Британія продовжила візи для близько 2800 медичних працівників іммігрантів, включаючи лікарів, медсестер і фельдшерів. Ці зміни також стосуються членів їхніх родин [6].

Суворі обмеження міждержавного сполучення, часткове відновлення прикордонного контролю та закриття кордонів у Шенгенській зоні, інформація про повне закриття кордону України в поєднанні з проблемами на ринку праці спричинили повернення великої кількості мігрантів. За інформацією Посла України в Польщі А.Дешиці, у період найбільш інтенсивного повернення (з 13 березня до початку квітня) Польщу (основне робоче місце для українців) покинули 150 тис. заробітчан [7]. Загалом, за даними Всеукраїнської асоціації агентств з міжнародного працевлаштування, з середини березня до кінця травня 2020р. в Україну повернулося близько 500 тис. мігрантів, в основному за короткостроковими контрактами. Довготермінові мігранти, багато з яких мають дозвіл на постійне проживання, а іноді і громадянство приймаючої країни, переважно залишаються за кордоном. Однак масштаби повернення мігрантів не вказують на ознаки масової евакуації. За даними Державної прикордонної служби України, з березня по травень позитивне сальдо в'їзду громадян України

становило 429 тисяч осіб (для порівняння: у грудні 2019 року позитивне сальдо становило 400 тис. осіб і було повністю компенсовано кількістю вибулих у наступні два місяці) [8]. Сума надходжень від приватних переказів з-за кордону в березні-квітні 2020 року порівняно з сумою, зібраною в попередньому році (рекорд) скоротилася лише на 8%: з 1,892 до 1,748 млрд доларів. Однак до оцінки скорочення масштабів української трудової міграції необхідно додати ще близько 200 тисяч осіб, які змушені відмовлятися від регулярних поїздок, особливо це стосується сезонних працівників сільського господарства та будівельників, які зазвичай так і роблять не ходити на роботу взимку.

Таким чином, в умовах пандемії COVID-19 різко знизилася інтенсивність трудової міграції українців за кордон, збереглися причини створення зайнятості та її значні масштаби. Майбутнє цього процесу залежатиме від темпів економічного відновлення в Європі та світі загалом, а також від попиту на місцеву робочу силу з інших країн. Проте безперечно є велике бажання продовжити міграцію тих, хто змушений повернутися в Україну або тих, хто відмовляється повертатися через карантин. Оскільки обмінний курс національної валюти (гривні) по відношенню до євро та валют країн Східної Європи (злотий, крона, форинт) продовжує знижуватися, рівень міграції за кордон, ймовірно, збільшиться, особливо через зниження привабливості внутрішньої міграція. Звичайно, якщо економічна рецесія у світі, особливо в Європі, буде продовжуватися, а попит на робочу силу не відновиться повністю, масштаби міграції за кордон не збережуться. Але такий сценарій розвитку виглядає найменш імовірним з огляду на економічні перспективи України. І досвід останніх місяців показує, що жителі розвинених країн не бажають займатися «мігрантською» роботою навіть в умовах безробіття. Цілком ймовірно, що принаймні найближчим часом в Україні відбудеться зміна структури попиту на робочу силу.

Висновки до розділу 1

Звідси складна ситуація на ринку праці в більшості країн Східної Європи, оскільки значна частина їхніх громадян змушена емігрувати, щоб заробити гроші в більш розвинені економіки з вищою заробітною платою та Кращі перспективи вимагають не лише спрощення процедур працевлаштування, а й скорочення трудові процедури. трудові вимоги. Якщо кілька років тому роботодавці в Польщі, Чехії та Словаччині переважно набирали досвідчених та кваліфікованих працівників (за винятком випадків, коли потрібні були некваліфіковані працівники), то до епідемії COVID-19 вони навіть погоджуються на навчання/перепідготовку у себе. Оскільки українські трудові мігранти конкурують за робочі місця в основному з іншими мігрантами, а не з місцевими жителями, ця діяльність, ймовірно, продовжиться після того, як мине найгірша рецесія.

Глобалізація відкриває шлях для вільного пересування робочої сили між країнами та континентами, а закриті через карантин кордони неминуче відкриваються. Це буде необхідно для економіки і потрібно суспільству. Насправді між країнами були підписані різні угоди, відновлення міжнародного авіасполучення, особливо з туристичними країнами, є яскравим свідченням початку процесу такої програми. Результатом є масова міграція економічно активного населення до країн з вищою заробітною платою та кращими можливостями працевлаштування, кращою освітою тощо. обов'язково продовжиться. І навіть якщо Україна переживає дуже швидкий соціально-економічний розвиток і досягає рівня та якості життя, які можна порівняти зі стандартами розвинутих і стабільних суспільств, еміграція з-за кордону не тільки продовжуватиме існувати, але й зростатиме.

РОЗДІЛ 2.

ОЦІНКА МІГРАЦІЙНИХ ПОТОКІВ ПРАЦЕЗДАТНОГО НАСЕЛЕННЯ У ХХІ СТОЛІТТІ

2.1. Вплив міжнародної трудової міграції на формування сучасних ринків праці в приймаючих країнах

Станом на кінець червня 2023 року через війну за кордоном перебувало від 5,6 до 6,7 млн українців. Це на 0,3-0,5 мільйона більше оцінки, наведеної в проміжному звіті цієї ноти (на кінець 2022 року їх кількість становить 5,3-6,2 мільйона осіб). Це наслідок атак на енергосистему України взимку 2022-2023 років, посилення ракетних обстрілів українських міст у травні та вибуху на Каховській ГЕС на початку червня 2023 року. Переважна більшість біженців – жінки (найбільша частка жінок 35-49 років становить 18%) та дітей. Згідно з даними Європейського статистичного управління, станом на травень 2023 року найбільші частки українських біженців були в Німеччині (27%) та Польщі (24%). Значна частка українських біженців втратила значну частину своїх доходів після початку широкомасштабного вторгнення. Зокрема, частка біженців, у яких достатньо ресурсів для базових і дорогих речей, впала з 27,8% до війни до 6% у травні 2023 року. Водночас частка тих, хто не має достатньої кількості їжі, зросла на 24,6%. до травня 2023 р., збільшившись на 16,3 в.п. ніж до війни.

Проаналізувавши міжнародний досвід, ми визначили, що основними факторами, які спонукають біженців повертатися після закінчення конфлікту, є безпека; доступне житло для повернення; можливість заробляти на життя; Порівняйте загальні умови життя вдома та в країні проживання.

Згідно з опитуванням Info Sapiens, проведеним на замовлення Центру Центрально-Східної Європи, більшість українців (63%), які зараз знаходяться за кордоном, планують повернутися в Україну. Однак ми не впевнені, чи всі вони повернуться. По-перше, чим довше триває війна, тим більше українці адаптуються до життя за кордоном. Крім того, деякі українці (6,8%) вважають,

що перспективи їхніх дітей будуть кращими за кордоном. Крім того, тим, хто залишив зону бойових дій, може бути нікуди повернутися. Таким чином, їхнє повернення залежатиме від швидкості, з якою буде відбудований їхній регіон, або від допомоги, яку вони отримають для поселення в інших регіонах України. Регресійний аналіз факторів, пов'язаних з поверненням українських біженців. Його результати показують, що поточна кар'єрна ситуація є важливим фактором. Міжнародні студенти мають меншу ймовірність повернутися (на 68% менше, ніж нестуденти), а ті, хто не працює, але активно шукає роботу (на 45% менше, ніж нестуденти), працюють і не шукають). Це може бути пов'язано з адаптацією до життя в країні перебування та перспективами на майбутнє. Крім того, вплив доходу є значним: люди з високими доходами до війни мають більше шансів повернутися, тоді як люди з високими доходами сьогодні мають меншу ймовірність повернутися.

За допомогою кластерного аналізу ми виділяємо чотири групи біженців. Першу групу (25% усіх біженців) складали класичні біженці: переважно жінки середнього віку з дітьми, які покинули Польщу. Вони не дуже пристосовані до життя за кордоном, оскільки 41% українців цієї групи ніколи раніше не були за кордоном. Крім того, вони переважно проживають у населених пунктах поза зоною бойових дій, але підданих ракетному обстрілу (центральна та західна Україна, а також Одеська область). У результаті основною причиною виїзду за кордон є страх за власну безпеку. Друга група (29% усіх біженців) включає працівників, які емігрували за кордон не лише через війну, а й через роботу. Вони найкраще підходять для життя за кордоном, оскільки 25% людей у цій групі мали професійний досвід за кордоном. Крім того, для цієї групи зовнішні фактори – як ворожнеча, так і українська державна політика – найменше впливатимуть на рішення повернутися в Україну. Третя група (29% усіх біженців) – це професіонали, які працюють переважно в рамках своєї професії і менш готові працювати поза нею. Крім того, до війни вони часто мали власний бізнес. Ця група більш лояльна до України і планує повертатися туди частіше за інших. Четверта група (16% усіх біженців) – вихідці з зони бойових дій, українці,

які найбільше постраждали від війни. Люди в цьому сегменті готові робити кроки для адаптації за кордоном. Водночас вони також висловили високу готовність повернутися в інші регіони України, якщо не зможуть повернутися на батьківщину. Їхнє рішення про повернення залежатиме від умов, створених для цього повернення.

За нашими підрахунками, за різними сценаріями за кордоном можуть залишитися від 1,3 до 3,3 млн українців. Це на 0,4-0,6 мільйона людей більше, ніж ми підраховали в грудні 2022 року. Така зміна є наслідком триваліших бойових дій і кращої адаптації біженців до життя за кордоном. Неповернення українців матиме значний вплив на українську економіку, яка може втратити від 2,7% до 6,9% ВВП на рік.

Розподіл за приймаючими країнами також дуже цікавий (рис. 2.1). З початку масштабного вторгнення більшість українців виїхали до Польщі. Проте з часом кількість українців, які залишаються в Польщі, зменшилася, а виїздив з Німеччини, навпаки, зросла.

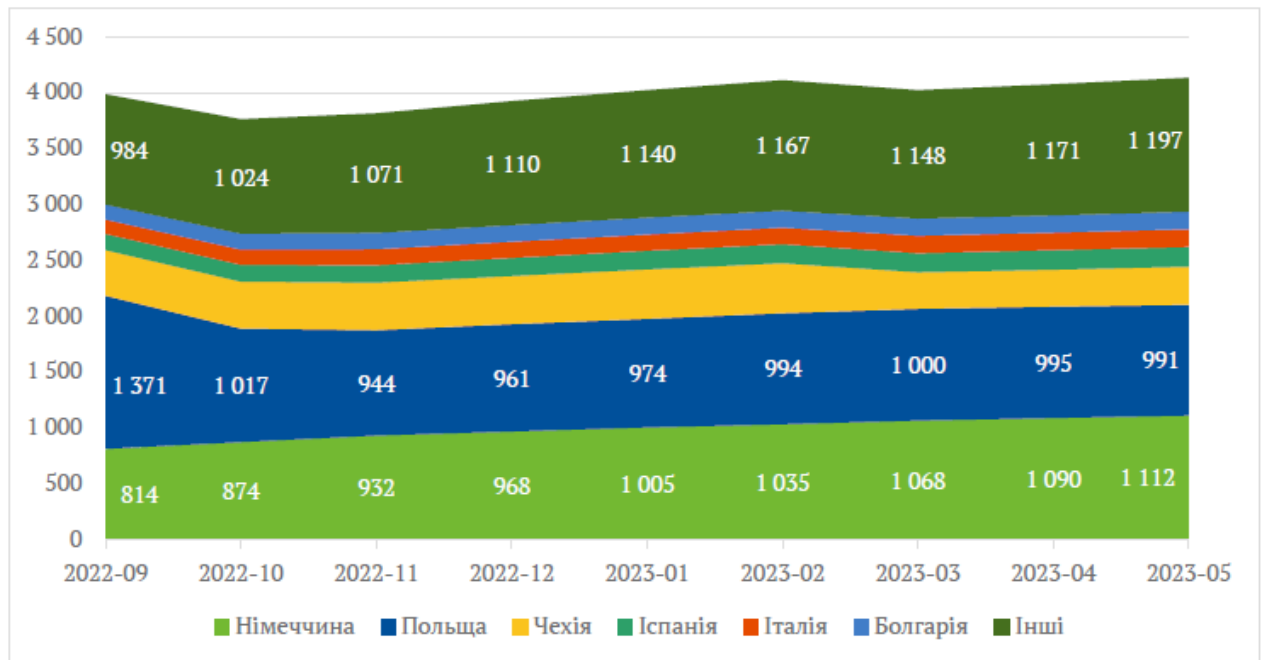

Рис. 2.1. Зміна географічного розподілу українських мігрантів у країнах ЄС, тис. осіб. [19]

У травні 2023 року в Німеччині було близько 1,1 мільйона українців, тоді як у Польщі – лише 990 тисяч. Іншими країнами, які прийняли велику кількість українських біженців у березні 2023 року, були Чехія (340 тис.), Іспанія (178 тис.). Італія (158 тис.) і Болгарія (157 тис.).

Поза Європою найбільшими країнами за кількістю прийнятих українців з початку широкомасштабного вторгнення є США та Канада: станом на 1 липня 2023 року в Канаді проживало близько 234,5 тис. українців, у Україні – близько 280 тис. Канада. США станом на 21 березня 2023 року.

Крім того, велика кількість українців прибула до Росії з різних причин, у тому числі через вимушену депортацію, і оцінити їх реальну кількість важко. УВКБ ООН навело дані з офіційних російських джерел, які підтвердили, що станом на 3 жовтня 2022 року кордон з Росією перетнули 2,9 млн українців.

Але варто зауважити, що дані офіційних російських джерел не завжди відповідають дійсності. Наприклад, ці дані припускають, що всі українці, які опинилися на території Росії, залишилися там. Натомість, насправді, багато з них згодом виїхали на територію інших країн (подробиці див. нижче).

Водночас, за даними ООН, які базуються на цифрах офіційних російських джерел, на території Росії зараз проживає близько 1,3 млн українців. Подібні підрахунки зробив російський комітет «громадянського співробітництва» на основі даних про грошові виплати українцям.

Таким чином, за зареєстрованими джерелами в приймаючих країнах, загальна кількість українців, які виїхали (або були видворені) за кордон через війну, досягла 6,8 млн осіб. Однак дані про кількість офіційно зареєстрованих біженців можуть бути неточними: багато українців, які покинули країну після 24 лютого, встигли повернутися на батьківщину або оселитися в іншій країні.

За оцінками Міжнародної організації з міграції, станом на 25 травня 2023 року 1,1 млн українців повернулися з-за кордону (87% з них – з країн ЄС). Більшість з них не можуть пройти необхідні процедури для відмови у посвідці на тимчасове проживання. захисту в Європі, щоб вони могли продовжувати вважатися біженцями в цій статистиці. Тому дані можуть свідчити про дещо

перебільшену кількість українців, які проживають у країнах Європи. Порівнюючи дані з різних джерел, можна зробити висновок, що за кордоном (без Росії та Білорусі) проживає приблизно 4,3-5,4 млн українців. Важко оцінити кількість українців на території Росії, але ми вважаємо найбільш вірогідною оцінку 1,3 мільйона. Також важко оцінити кількість українців, які змушені залишити Європу через територію Росії (табл. 2.1).

Табл. 2.1. Кількість українських біженців за кордоном у 2023 році

	Нижня межа	Верхня межа
Загальна к-сть українських біженців за кордоном	5,6 млн	6,7 млн
З яких		
К-сть українських біженців у Європі	3,8 млн	3,8 млн
К-сть українських біженців у росії та Білорусі	1,3 млн	1,3 млн
К-сть українських біженців, які виїхали з росії до Європи	0,5 млн	1,6 млн

Що стосується нижньої межі, то тут ми беремо оцінки ЗМІ країн, які мають спільний кордон з Росією, щодо кількості українців, які в'їхали туди через російську територію.

Верхньою межею тут є різниця між офіційними російськими даними про кількість українців, які перетнули російський кордон після початку повномасштабного вторгнення, та оцінкою кількості українців, які зараз перебувають у Росії.

Таким чином, на кінець червня 2023 року за межами України через війну перебувало від 5,6 до 6,7 млн українців. Найбільше українців виїхало за кордон у перші тижні масштабного вторгнення: кінець лютого та початок березня 2022

року. У березні 2022 року за кордон виїхало 2,5 мільйона українців – це рекорд за час масштабного вторгнення (рис. 2.2).

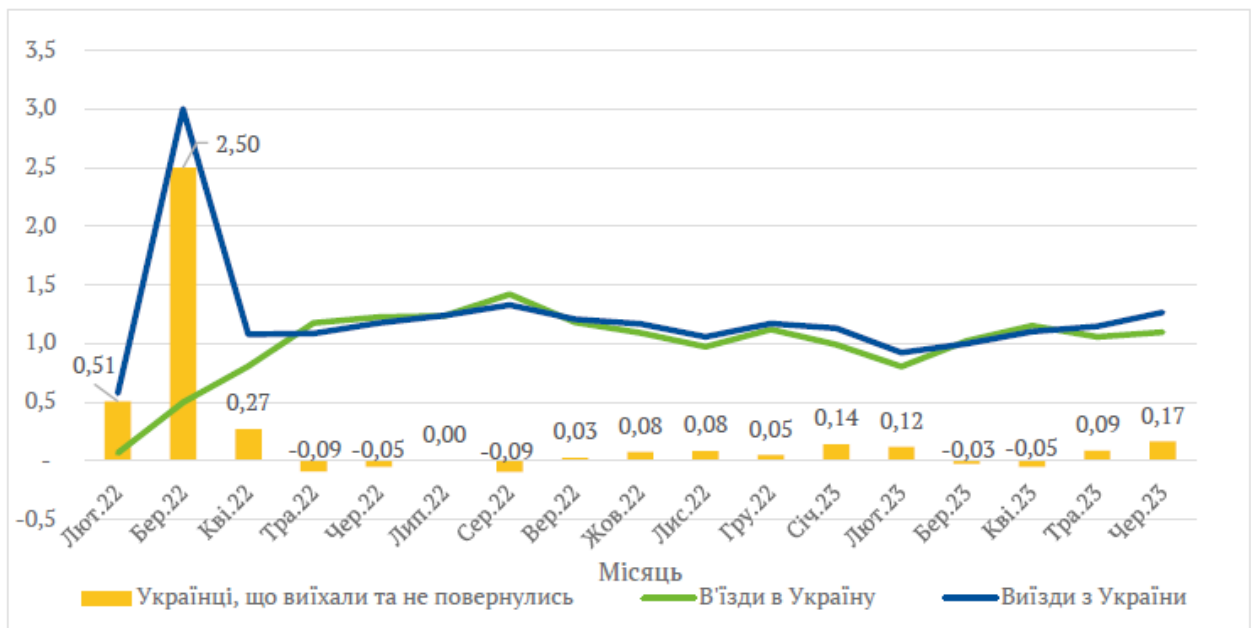

Рис. 2.2. Динаміка перетину кордону України протягом 2022 – червня 2023 року, млн. осіб

У квітні 2022 року українців виїхало з України більше, ніж повернулося (у квітні 2022 року виїхало більше, ніж повернулося на 270 тис. українців). Проте з травня 2022 року кількість виїздів сповільнилася, і з травня по вересень 2022 року в Україну повернулося більше людей, ніж виїхало.

Після того, як у жовтні 2022 року Росія почала потужне бомбардування енергетичної інфраструктури України та проблеми з енергопостачанням, деякі експерти прогнозували нову хвилю біженців з України до Європи.

З одного боку, фактично в жовтні, листопаді та грудні 2022 року з України виїхало більше людей, ніж повернулося, а з травня по серпень тих, хто повернувся, було більше, ніж тих, хто повернувся. Проте кількість тих, хто виїхав і не повернувся у жовтні, листопаді та грудні, порівняно з весняною хвилею виїзду була порівняно невеликою: у жовтні виїхали та не повернулися 76 тисяч українців. Ця тенденція посилилася в кінці зими: у січні 2023 року різниця у виїздах зросла до 140 тис. українців, а в лютому – до 120 тис.

Навесні 2023 року ситуація змінилася. У березні та квітні повернулося більше людей, ніж виїхало, що може бути пов'язано з припиненням відключення електроенергії та меншою кількістю авіаударів по українських містах. Однак станом на травень людей виїхало більше, ніж повернулося. Таким чином, загальна кількість українців, які виїжджають за кордон навесні, майже дорівнює кількості тих, хто повертається. Однією з головних причин може бути посилення ракетних обстрілів у нічний час, особливо в столиці. Війна торкається домівок усіх українців, незалежно від статі, віку, місця проживання та рівня доходів.

Станом на листопад 2022 року близько половини українських біженців (52%) – діти. Серед них чоловіки та жінки становлять майже однакову частку. Близько 14% усіх біженців – діти віком до 5 років, майже стільки ж, скільки дітей від 6 до 9 років і від 10 до 13 років. Дещо менше дітей 14-17 років – близько 10%.

Серед дорослих станом на листопад 2022 року переважну більшість становили жінки (83,4%). Найбільшу групу серед біженців складають жінки віком від 35 до 49 років, які складають 20% від загальної кількості біженців (дітей і дорослих). Дещо меншою є частка жінок віком від 25 до 34 років (9%).

Загальна частка чоловіків серед дорослих біженців у листопаді 2022 року була значно нижчою (16,6%). Найбільшу групу дорослих чоловіків становлять чоловіки віком від 35 до 49 років (3% усіх біженців). Значні обмеження на виїзд з України пояснюють, чому серед учасників опитування біженців було так мало чоловіків: призовники віком від 18 до 60 років можуть виїхати за кордон, лише якщо на них діє мораторій на мобілізацію (рис. 2.3).

Гендерна структура українських біженців, згідно з результатами опитування, відповідає оцінкам УВКБ ООН станом на грудень 2022 року. За даними УВКБ ООН, 59-64% українських біженців – жінки та дівчата. Водночас, за оцінками УВКБ ООН, частка дітей серед українських біженців значно нижча (33–39%); частка людей похилого віку оцінюється як більша (7-9% від загальної кількості українських біженців). Цю різницю можна пояснити нашою

методологією опитування, яка може бути важкою для біженців похилого віку, тому вони часто відмовляються брати участь в опитуванні.

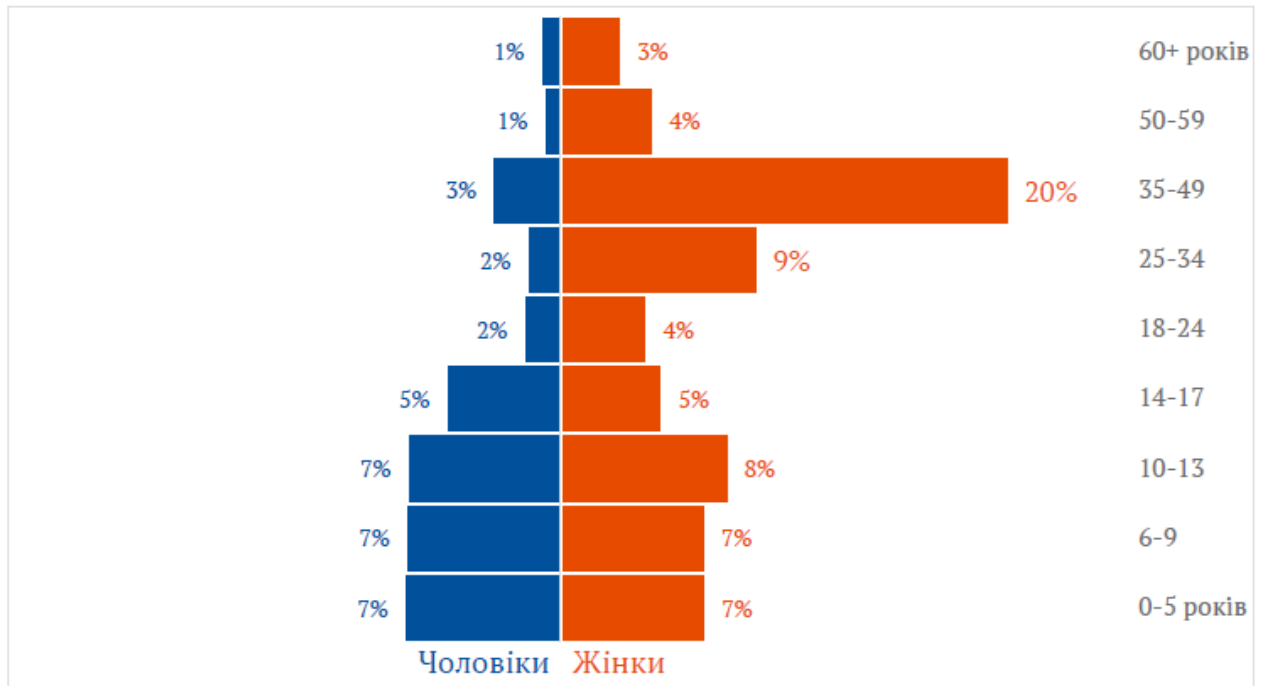

Рис. 2.3. Розподіл українських біженців за віком і статтю станом на листопад 2022 року

Пік виїзду з країни припадає на 1-15 березня 2022 року – на ці дати виїхало близько 40% опитаних у листопаді 2022 року. Перші надії на швидке припинення воєнних дій розвіялися; Тоді російська армія продовжувала наступ у всіх напрямках, не переживаючи, що українська армія може потрапити на лінію вогню. У другій половині березня виїхало 12,8% респондентів, у квітні – 9,6%. У наступні місяці за кордон виїжджало все менше.

Близько 70% опитаних у листопаді 2022 року українців мали вищу або неповну освіту. Це високий показник, зважаючи на те, що в Україні 29,1% осіб віком від 25 років мають вищу базову освіту.¹⁵ Більше 20% респондентів мають середню освіту (найбільше серед осіб старше 50 років).), середню освіту мають 9,5% респондентів, неповну неповну середню – 2%.

Більшість українських біженців, які виїжджали за кордон у листопаді 2022 року, проживають у Польщі, Німеччині, Чехії та Італії. Серед інших країн найбільші частки мають Франція, Румунія та Словаччина (рис. 2.4).

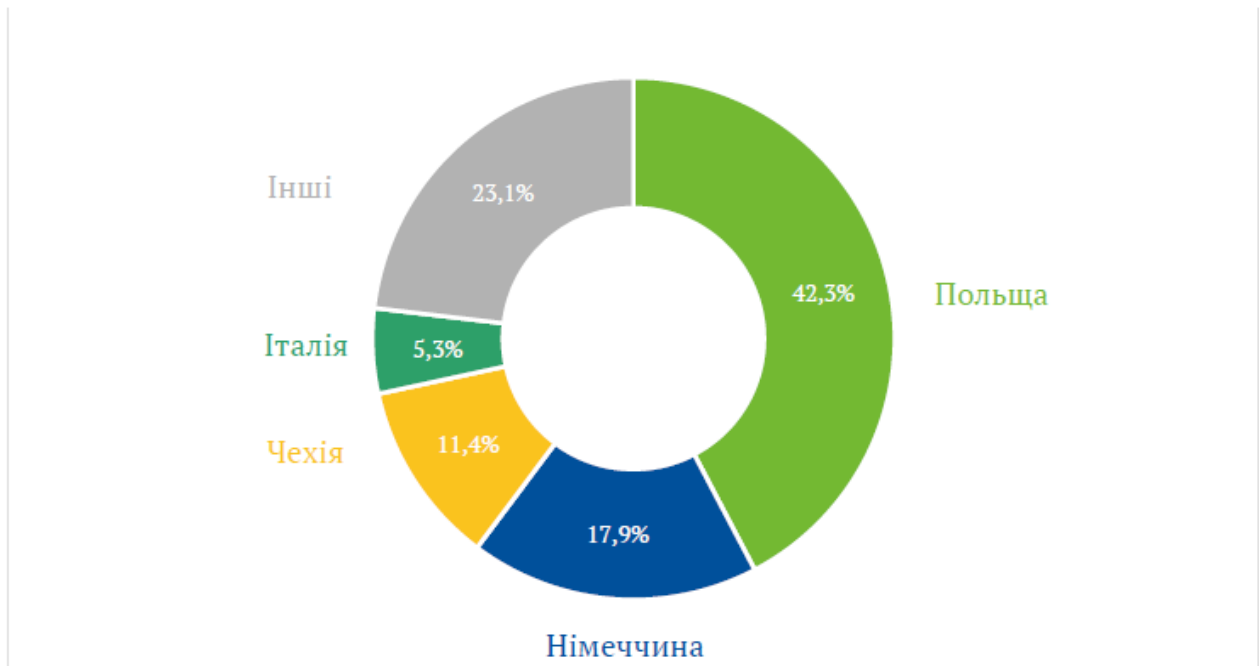

Рис. 2.4. Розподіл українських біженців за країнами перебування, %

Більшість українських біженців, які виїжджали за кордон у листопаді 2022 року, проживають у Польщі, Німеччині, Чехії та Італії. Серед інших країн найбільші частки ринку мають Франція, Румунія та Словаччина.

За віком найбільше дітей до 18 років у Польщі (56%), а найменше в Німеччині (47%). Найбільша частка молодих людей від 18 до 34 років у Чехії (21%) – рис. 2.5.

Італія має найбільшу частку мігрантів у віці від 35 до 49 років (27%). Крім того, в Італії (через значну кількість жінок-мігрантів) та Німеччині найбільше респондентів було старше 50 років (12% у кожній із цих країн).

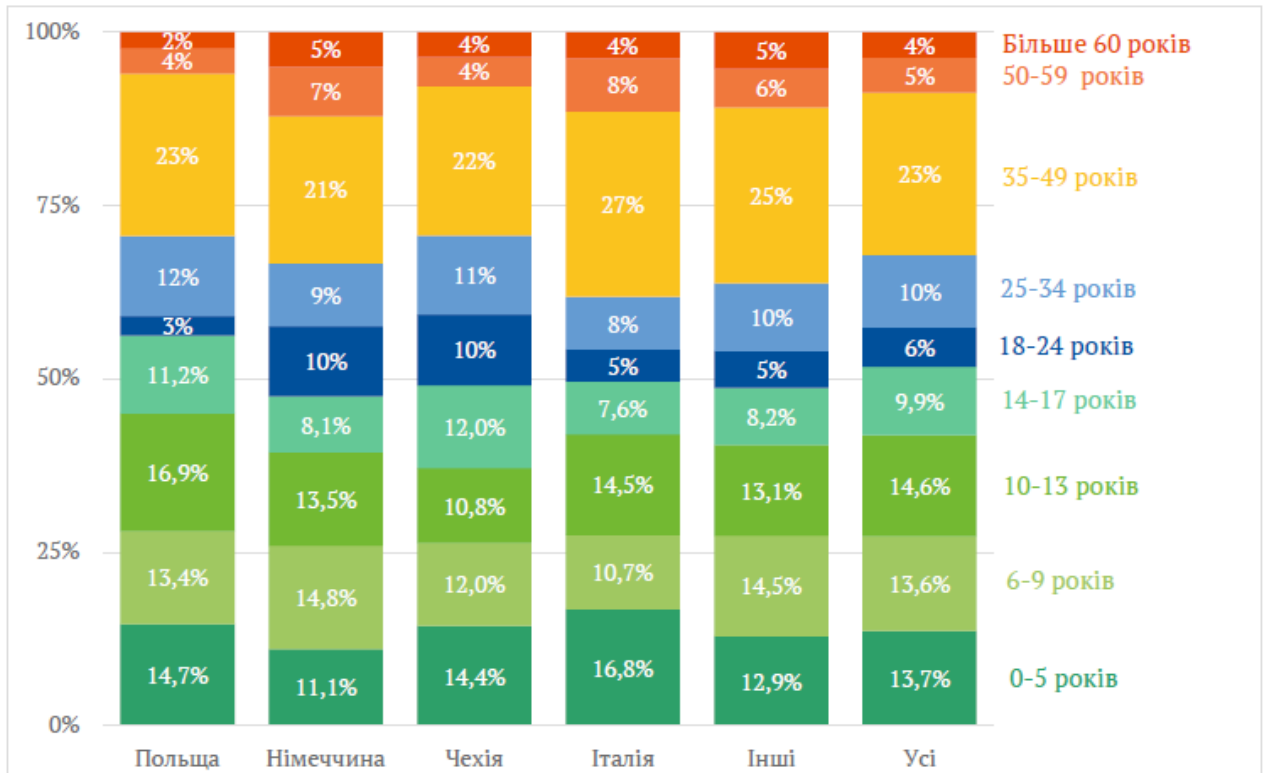

Рис. 2.5. Розподіл респондентів у країні перебування за віком, %

Розподіл респондентів за розміром міста проживання був загалом подібним у листопаді 2022 року, незалежно від країни їх поточного проживання. Менші міста переважно є найпопулярнішими.

В Італії більшість респондентів (майже 60%) живуть у сільській місцевості та малих містах. У Чеській Республіці більшість біженців проживає у великих містах (35,3%), у той час як міста середнього розміру зустрічаються рідше (10,6%).

2.2. Аналіз показників зовнішньої та внутрішньої трудової міграції населення в Україні

Завдяки двом хвилям опитування ми можемо проаналізувати розвиток основних демографічних показників українських біженців за кордоном з листопада 2022 року по травень 2023 року. Частка дітей серед цих українських біженців суттєво зменшилася – з 52% до 51%. Серед них, як і в першому опитуванні, кількість дівчат приблизно дорівнює кількості хлопців (рис. 2.6).

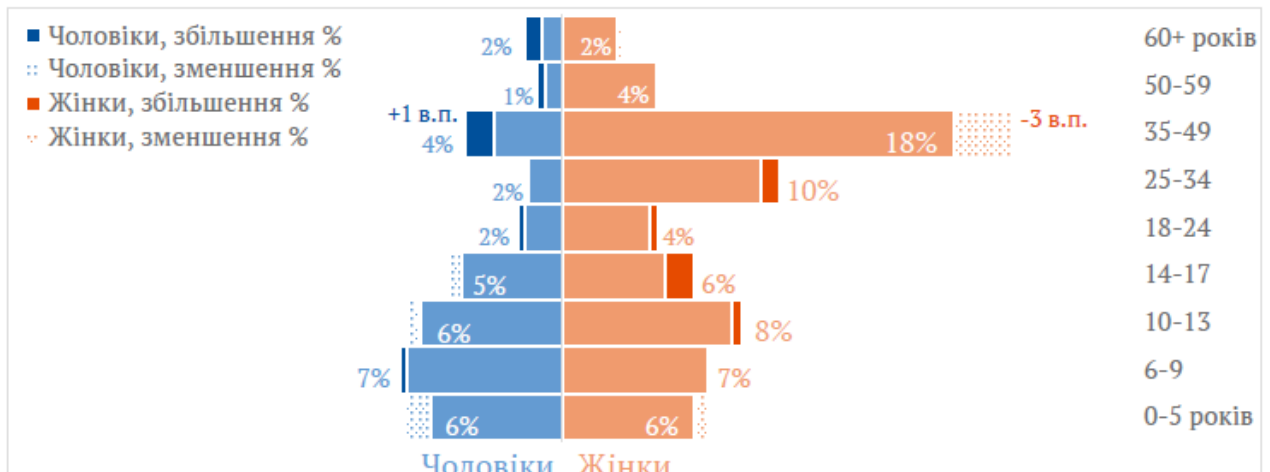

Рис. 2.6. Зміна розподілу українських біженців за віком і статтю у травні 2023 року порівняно з листопадом 2022 року

Серед дорослих частка чоловіків дещо зросла, з 17% у листопаді 2022 року до 22% у травні 2023 року. Це підтверджує тенденцію до поступового збільшення частки дорослих чоловіків серед біженців. У результаті частка дорослих чоловіків серед тих, хто має право на статус тимчасового захисту в ЄС, зросла з 27% у листопаді 2022 року до 29% у травні 2023 року.

Змінився також розподіл українських біженців за приймаючими країнами. Частка ринку Польщі зменшилася з 42% до 29%, а частка ринку Німеччини зросла з 18% до 26%. Офіційні дані статистики тимчасового захисту підтверджують цю тенденцію: у квітні 2023 року Німеччина випередила Польщу як країна з найбільшою часткою українських біженців, які перебувають там найбільше під тимчасовим захистом. Так, 26% усіх осіб, які мають статус тимчасового захисту, зареєстровані в Німеччині, 25% – у Польщі. Водночас, за результатами нашого опитування, масштаби змін є значно більшими. Це може свідчити про швидшу асиміляцію українців у Польщі та зменшення використання українських номерів, що призведе до того, що в другій хвилі досліджень бере участь менше українських біженців.

Освітні показники українців за кордоном практично не змінилися. 63% опитаних українців у травні 2023 року мали вищу або незакінчену освіту, а в листопаді 2022 року цей показник становив 66%. 24% респондентів у травні 2023 року мали середню спеціальну освіту (порівняно з 22,5% у листопаді 2022 року),

11% респондентів мали повну середню освіту (порівняно з 9,5% у листопаді 2022 року), неповну середню освіту – 2% (без змін).

Загалом економічне становище українських біженців за кордоном покращилося. З 40% до 35% зменшилася частка біженців, яким доводиться економити їжу або просто їсти.

Польща та Італія надають офіційні дані про віково-статеву структуру українських біженців. Тому ми можемо порівняти цю офіційну статистику з даними нашого опитування. Як зазначалося раніше, офіційна статистика не завжди включає всіх українців, які повернулися в Україну.

Однак, оскільки ці країни надають дані про всіх українських біженців, а не лише про вибірку, вони можуть бути більш точними та надати більш детальний огляд демографічної структури українських біженців у цих країнах. 2.8 наведено демографічну структуру українських біженців у Польщі та Італії. Загальні тенденції в офіційних даних подібні до демографічної структури за даними опитувань. В обох країнах близько 30% усіх біженців – діти. Це значна частка, але трохи нижча за нашу оцінку на основі даних опитування, яка показує, що діти становлять близько 50% біженців. Серед дорослих біженців переважну більшість в обох країнах становили жінки, що не дивно, враховуючи обмеження на виїзд за кордон для чоловіків-переміщених осіб. В обох країнах найбільшу частку дорослих біженців складають жінки віком від 30 до 45 років: 19% у Польщі та 25% в Італії. В Італії також є дещо більша частка людей старше 65 років: 7% порівняно з 5% у Польщі.

Європейське статистичне бюро також надає інформацію про демографічну структуру українських біженців, але ці дані існують лише для дуже узагальнених вікових груп. Дані про демографічну структуру українських біженців в ЄС (окрім Франції, Нідерландів, Ірландії та Угорщини, де дані відсутні) за загальними віковими групами. З цих даних видно, що розподіл українських біженців в ЄС подібний до розподілу в Польщі та Італії: частка дітей серед біженців становить близько 25%, а переважна більшість дорослих – жінки (рис. 2.7).

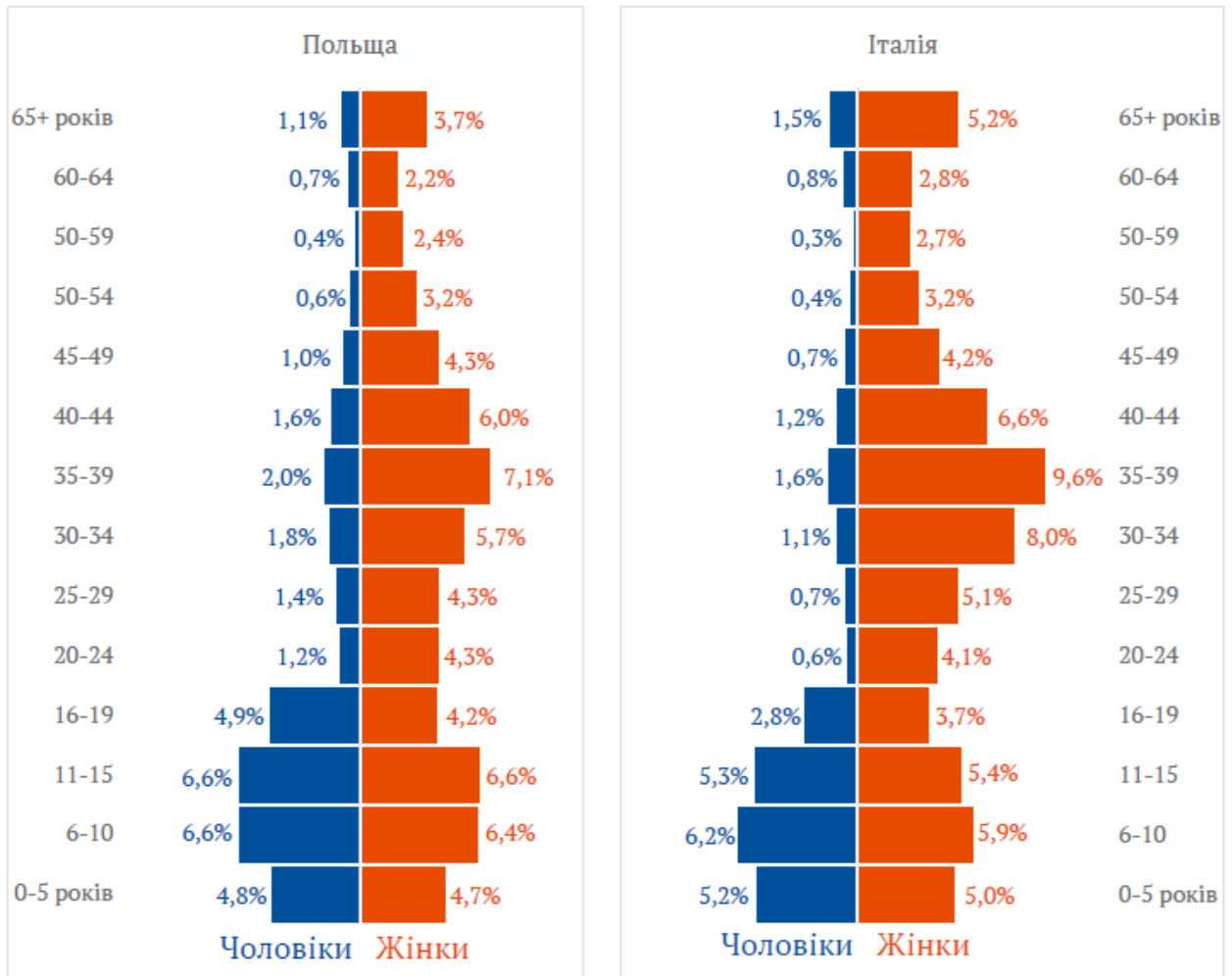

Рис. 2.7. Демографічна структура українських біженців в Польщі та Італії

Абсолютні зміни кількості біженців у кожній категорії, а також відсоткові зміни у кожній категорії. Загалом бачимо, що жінок серед біженців стало менше, а чоловіків – зросло. В основному це пояснюється зменшенням кількості жінок у віці від 18 до 34 років і збільшенням кількості чоловіків у віці від 18 до 64 років. Так, станом на березень 2023 року кількість жінок віком від 18 до 34 років зменшилася на 6%, що еквівалентно 41 тис. осіб.

При цьому кількість чоловіків віком від 18 до 34 років зросла на 54%, або на 92 тис. осіб, а чоловіків віком від 35 до 64 років – на 47%, або на 111,6 тис. осіб. Це може бути пов'язано з низкою факторів: від'їздом чоловіків, які вступили до іноземного університету, від'їздом чоловіків, які поїхали за сім'єю за кордон, від'їздом чоловіків, які належали до кількох спеціальностей (наприклад, матрос, пілот тощо), які потім дозволили виїхати на кордон. Неможливо виключити значну частину тих, хто виїхав нелегально.

На кінець 2022 року українців за кордоном (без урахування Росії) було приблизно 3,8-4,7 млн. Використовуючи дані опитування про те, скільки біженців мають дітей, ми оцінюємо, що загальна кількість дітей на 1003 опитаних дорослих становить 1075 неповнолітніх.

Таким чином, в середньому дорослий біженець виїжджає з 1,1 дитини. Таким чином, загалом 48% біженців – дорослі, а 51% – діти. Так, на кінець 2022 року за оптимістичним сценарієм за кордоном перебуває 1,8 млн дорослих і 2,0 млн дітей, за середнім – 2,1 млн дорослих і 2,3 млн дітей-дітей і за песимістичним – 2,4 млн дорослих і 2,5 млн. мільйонів дітей (табл. 2.2).

Табл. 2.2. Прогностичні сценарії повернення українців

	Оптимістичний	Середній	Песимістичний
Кількість біженців за кордоном станом на кінець 2022 року	3,8 млн	4,3 млн	4,7 млн
Кількість біженців за кордоном на кінець зими	3,8 млн	4,4 млн	4,9 млн
З них:			
дорослих	1,8 млн	2,1 млн	2,4 млн
дітей	2,0 млн	2,3 млн	2,5 млн

Також оцінюємо, скільки українців можуть виїхати після закінчення воєнного стану. Але в цих підрахунках ми враховуємо лише тих українців, чії родичі виїхали за кордон під час війни, і не враховуємо тих, хто міг виїхати, коли введено воєнний стан. Так, наприклад, якщо українці, які виїжджали за кордон, мали родичів в Україні, які могли б легально виїхати за кордон під час воєнного стану (жінки, неповнолітні чи літні чоловіки), ми це не враховували. Також важливо, хто залишиться за кордоном, а хто повернеться в Україну. Для розрахунку впливу на українську економіку особливо важливий вік тих, хто планує повернутися: молоді матимуть можливість працювати довше (рис. 2.8).

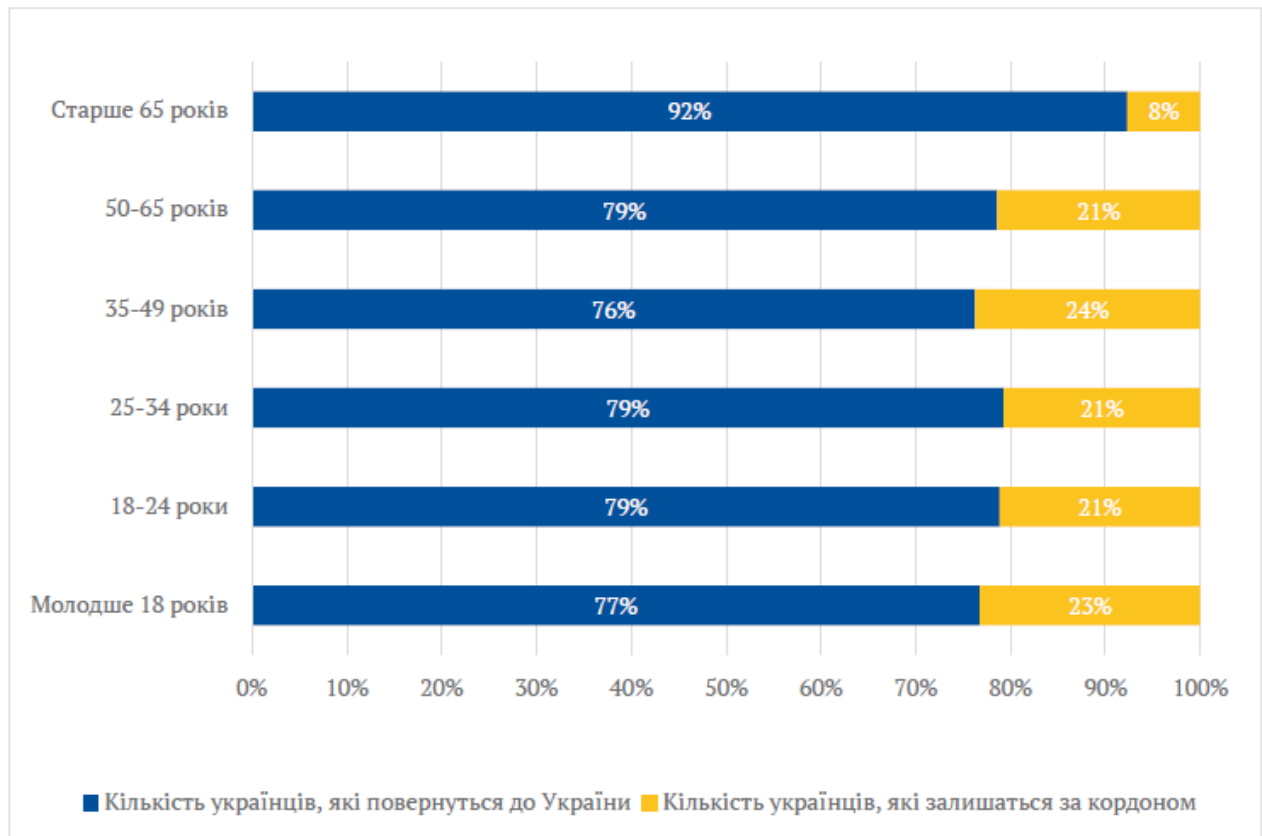

Рис. 2.8. Розподіл українців, які планують повернутися до України за оптимістичного сценарію [24]

Було б також цікаво побачити, чи мають більшу ймовірність повернутися ті, хто має вищий рівень освіти, і який зв'язок між вірогідністю повернення та довоєнною роботою. Загалом ми бачимо, що біженці – це переважно люди середнього віку (35-49 років). Проте найімовірніше повернуться люди старше 65 років. Серед біженців також переважають люди з вищим рівнем освіти, але ймовірність повернення негативно корелює з освітнім рівнем: люди з нижчим рівнем освіти швидше захочуть повернутися в Україну.

Загалом, усі ці факти вказують на те, що ті, хто має найбільший позитивний вплив на економіку, як правило, залишаються за кордоном після закінчення війни. Однак ті, хто працював до війни, становлять більшість біженців і мають більше шансів повернутися, ніж ті, хто не працював до війни. На основі даних опитування та наших розрахунків щодо кількості українців, які зараз перебувають за кордоном, ми можемо порахувати демографічні втрати – скільки людей кожної вікової та статевої групи втратить Україна через їх виїзд з країни.

Слід зазначити, що в цьому підрозділі, на відміну від попередніх, ми оцінюємо поточні демографічні втрати, а не очікувані – після закінчення війни.

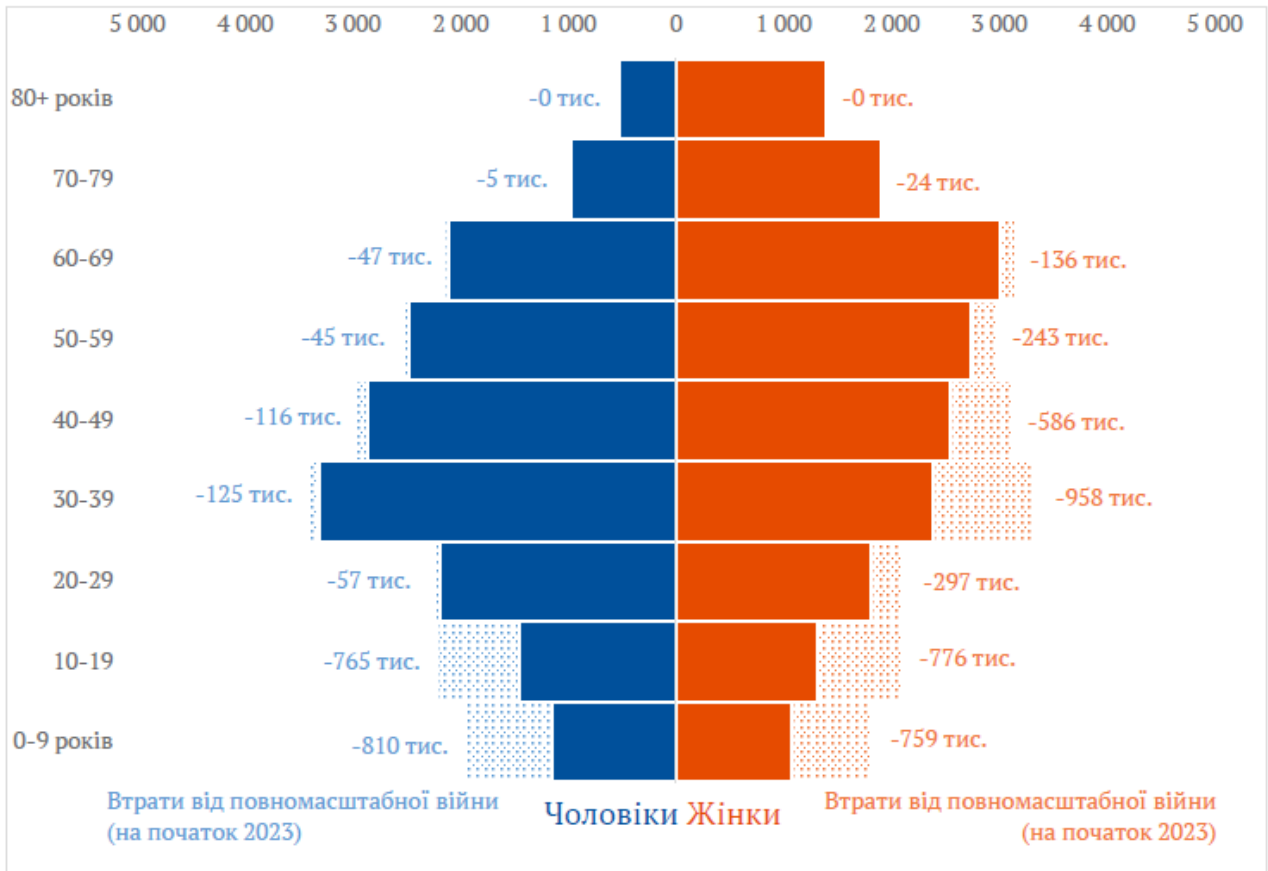

Рис. 2.9. Демографічні втрати через виїзд українців за кордон, тис. осіб.

Тому тут ми беремо до уваги всіх українців за кордоном (у тому числі в Росії та Білорусі). Ці дані представлені на рис. 2.9, де темно-синій і темно-червоний відображають кількість чоловіків і жінок, які залишилися в Україні, відповідно, за віковими групами; Сині та червоні крапки показують різницю між кількістю чоловіків і жінок в Україні на початку широкомасштабного вторгнення та на початку 2023 року. Для кожної статі, вікової категорії також показано, наскільки статево вік зменшився внаслідок міграції після початку широкомасштабних інвазій (тис. осіб). Неповорнення мігрантів може суттєво вплинути на демографічну ситуацію в Україні протягом багатьох років, навіть після закінчення війни. За попередніми оцінками спільного проекту Центру економічної стратегії, Центру економічного відновлення та Інституту демографії, відсутність ефективної політики відшкодування може призвести до

нестачі робочої сили від 3,1 до 4,5 млн осіб до 2032 року. Згідно з цими розрахунками, сукупні економічні втрати протягом наступних десяти років можуть досягти 113 мільярдів доларів. Через низьку народжуваність ці втрати не можуть бути компенсовані природним приростом населення. Тому добре продумана політика репатріації мігрантів є важливою для мінімізації цих втрат.

Під час розрахунку впливу біженців, які не повертаються в економіку, важливо розрізняти короткострокові та довгострокові наслідки. Тут під короткостроковим ефектом мається на увазі річна сума, яку українська економіка не отримає через те, що не всі біженці повернуться. Це означає, що українці, які залишаються в Україні, можуть стати біднішими, а післявоєнне відновлення відбуватиметься повільніше. Для розрахунку короткострокового впливу на українську економіку ми використовуємо дані Міжнародної організації праці щодо частки ВВП на одного працівника⁷⁷: у 2021 році цей показник в Україні становив 29 442 дол. США (ціна 2017 року, скоригована за паритетом купівельної спроможності). Якщо припустити, що після повернення в Україну почнуть працювати ті, хто працював до війни, то можна підрахувати, що за оптимістичним сценарієм українська економіка втратить 8,7 млрд доларів (у цінах 2017 року, скоригованих на паритет купівельної спроможності). , що еквівалентно 1,6% ВВП України у 2021 році. У середньому сценарії збитки становитимуть 17,5 млрд доларів США, що еквівалентно 3,3% ВВП України у 2021 році, а за песимістичним – 26 млрд доларів США, що еквівалентно 4,9% ВВП України у 2021 році.

Також можна порахувати втрати через скорочення споживання, оскільки не всі українці повернуться в країну. За даними Державного бюро статистики, середньомісячні витрати домогосподарства без дітей становлять 8784,6 грн. Якщо розрахувати середній розмір домогосподарства без дітей у 1,7 особи, то можна підрахувати, що середньорічні витрати на одну дорослу людину становлять 63888,2,78 грн. Виходячи з цього, можна підрахувати, що в оптимістичному сценарії через неповернення дорослих українська економіка втратить 25,8 млрд грн, у середньому – 53,7 млрд грн, а в песимістичному – 81,6

млрд грн. Окрім збитків через скорочення споживання через неповернення дорослих, можна також підрахувати збитки для української економіки через неповернення дітей. Згідно з тими ж даними Держстату, відомо, що середньомісячні витрати домогосподарства з однією дитиною становлять 13 254,2 грн. Якщо припустити, що середньостатистичне домогосподарство не має дітей і що середнє статистичне домогосподарство відрізняється лише наявністю дитини, можна підрахувати, що середньомісячні витрати на одну дитину становлять 4469,5 грн. Так, збитки української економіки через неповернення дітей за оптимістичним сценарієм становлять 24,4 млрд грн, за середнім – 49,6 млрд грн, за песимістичним – 74,5 млрд грн.

Загалом втрати споживачів через неповернення українських біженців (включаючи дорослих і дітей) за оптимістичним сценарієм становитимуть 50,3 млрд грн, що еквівалентно 0,9% ВВП країни. у середньому сценарії – 103,3 млрд грн, що еквівалентно 1,9% ВВП України; за песимістичним сценарієм – 156,1 млрд грн, що еквівалентно 2,9% ВВП України.

Загальні втрати української економіки через втрату робочої сили та споживання становитимуть 2,6% ВВП України за оптимістичним сценарієм, 5,2% ВВП України за середнім сценарієм та 7,7% ВВП України за песимістичним сценарієм. Водночас, що наведені цифри являють собою лише щорічні втрати української економіки через неповернення українських біженців. У довгостроковій перспективі втрати будуть більшими: як зазначалося вище, більше половини біженців, які зараз перебувають за кордоном, – діти. Українська економіка постраждає від того, що доведеться залишатися за кордоном лише через кілька років, коли ці діти досягнуть працездатного віку, і ці втрати будуть набагато більшими. Крім того, ризик полягає в тому, що молоді люди з вищою освітою, як правило, не повертаються, що створює ризик «відпливу мізків» з України та брак кадрів для роботи, яка потребує професійної кваліфікації.

1.3. Діагностика проблем державного регулювання трудової міграції у світовій економіці XXI століття

У березні 2022 року Європейський Союз надав українцям можливість отримати статус тимчасового захисту. Усі українці, а також громадяни інших держав, які легально проживають на території України та в'їжджають на територію ЄС після 24 лютого 2022 року. Він надає українцям можливість жити в будь-якій країні ЄС, легально працювати та мати рівний доступ до освіти та системи охорони здоров'я з рівною оплатою. Тимчасовий охоронний статус діє один рік, до 4 березня 2023 року.

ЄС продовжив тимчасовий захист до 4 березня 2024 року, але кожна країна ЄС має власні правила щодо того, що саме мають робити українські біженці, щоб продовжити тимчасовий захист (табл. 2.3). Деякі країни, наприклад Австрія, Словаччина, Фінляндія та Норвегія, автоматично поширили статус тимчасового захисту для всіх українців. В інших країнах, наприклад у Швеції та Чехії, онлайн-реєстрація потрібна для продовження захисту. Наприклад, у Франції ви повинні особисто з'явитися до місцевої влади, щоб поновити свій статус. Кінцевий термін продовження статусу тимчасового захисту також різний: у більшості країн ЄС його подовжують на один рік, а в Польщі продовжують лише до вересня 2023 року, потім продовжують до березня 2024 року. Хоча статус тимчасового захисту надають усі ЄС країни, деякі з них також надають українцям додаткові переваги, такі як оплата готівкою, можливість отримати безкоштовне проживання, безкоштовні мовні чи інтеграційні курси тощо.

У той же час кілька країн закликали українських біженців повернутися додому. Швейцарія готова компенсувати витрати на авіаквитки та проживання під час подорожі. Це було зроблено в рамках швейцарської програми допомоги біженцям у репатріації. Ним скористалися 2,5 тис. осіб у 2022 році та 2,8 тис. біженців у першій половині 2023 р. За цією програмою біженці можуть отримати від 1000 швейцарських франків на дорослого до 500 франків на неповнолітнього. Для українців ця сума не перевищує 500 франків на особу, тоді як максимальна виплата на сім'ю становить 2000 франків. Уряд Ірландії розглядає низку варіантів надання фінансової підтримки, зокрема продовження підтримки на певний

період для тих, хто повертається в Україну. Основними формами підтримки, яку отримують біженці з боку приймаючої країни, є соціальне забезпечення, гуманітарна допомога, житло, безкоштовні мовні курси, освітні послуги для неповнолітніх та фінансова адміністративна допомога.

Табл. 2.3. Політики окремих країн ЄС щодо допомоги українцям

Країна	Кількість українських біженців/витрати як % від ВВП	Політики щодо грошових компенсацій	Політики щодо житла та інтеграції біженців
Польща	976 тис. людей подались на тимчасовий захист / 2,2% від ВВП ³²	Українці можуть отримувати щомісячну допомогу на дітей: приблизно 125 євро на місяць на кожну дитину. Також українці можуть отримати додаткову одноразову допомогу у розмірі 64 євро.	Протягом 2022 року українці могли безкоштовно проживати у центрах розміщення біженців. Однак з 1 січня 2023 року польський уряд запровадив оплату у розмірі 50% від вартості проживання у центрі біженців для тих, хто проживає там довше 120 днів. Також люди, які надають житло біженцям, можуть отримати компенсацію від держави у розмірі 270 євро на людину протягом перших 4 місяців з часу в'їзду до Польщі. В різних містах Польщі також існують різні локальні та приватні ініціативи (наприклад, безкоштовні курси польської мови, їжа, одяг).
Німеччина	1,1 млн людей подались на тимчасовий захист / 0,3% від ВВП	Працевдатні українці можуть також отримувати цивільну допомогу від 402 до 502 євро на місяць, якщо у них немає доходу чи він низький. Також існують виплати на дітей – від 318 до 420 євро на місяць, залежно від віку дитини. Непрацевдатні дорослі також можуть отримати виплати від соціальної служби.	У перший рік отримання допомоги українці можуть отримати субсидію на оренду житла у повному обсязі, а також субсидію для оплати опалення. Після першого року українці можуть продовжувати отримувати субсидію, яка покриває частину орендної плати, однак не повну суму, а лише «в розумних межах». Також є можливість проживати в соціальному житлі, наданому державою. Українці можуть записатись на безкоштовні курси: як звичайні мовні курси, так

і професійні мовні курси, а також інтеграційні курси, які, крім вивчення мови, допомагають адаптуватися до життя в Німеччині.

Чехія	325 тис. людей подались на тимчасовий захист / 1,3% від ВВП	У 2022 році українці могли отримувати щомісячні виплати у розмірі 200 євро на людину. Однак з 1 січня 2023 року така допомога стала лише одноразовою та лише для людей, які не отримують від держави житло, харчування і гігієнічні засоби. З 1 липня 2023 року в силу вступають нові зміни до закону, серед яких розмір першої допомоги змінюється та становить від 148 євро до 310 євро залежно від віку та наявності інвалідності. Також українці зможуть отримувати щомісячну допомогу у розмірі близько 130 євро після 150 днів з моменту надання тимчасового захисту.	Держава надає можливість безкоштовного проживання у центрах розміщення. Однак з 1 січня 2023 рока термін безкоштовного проживання в таких центрах обмежений: в спортзалах – до 30 днів; в готельних номерах – до 150 днів. Також грошову компенсацію можуть отримати люди, в яких проживають біженці. Але з 1 липня таку допомогу можуть отримувати лише ті чехи, які надали українцям у користування лише частину житла і проживають разом з ними. Українці також можуть записатись на безкоштовні курси вивчення чеської мови.
Італія	155 тис. людей подались на тимчасовий захист / 0,07% від ВВП	Три місяці виплати по 300 євро на дорослого та 150 євро на дитину, але лише якщо вони не проживають у житлі, наданому державою.	Держава надає житло на 1 рік людям, які не мають де жити (але тоді вони не можуть отримувати виплати). Інших політик на національному рівні немає, але інколи є на місцевому рівні або через приватні благодійні організації чи місцеву діаспору (наприклад, безкоштовні курси італійської мови, їжа, одяг тощо).
Іспанія	172 тис. людей подались на тимчасовий захист / 0,19% від ВВП	Грошова допомога українцям в Іспанії становить 400 євро для дорослого та 100 євро на дитину. Виплата надається протягом 6 місяців. Ці виплати розпочалися лише у серпні 2022 року. На початку 2023 року також ввели одноразову виплату 200 євро.	Людей, які не можуть знайти житло самостійно, можуть поселити в центрі розміщення біженців. Українці також можуть записатись на безкоштовні мовні курси.

У Німеччині рівень забезпечення житлом українських біженців найвищий порівняно з іншими країнами (71,2%). Ця країна також є країною з найвищим відсотком людей, які беруть участь у курсах іноземних мов (62,2%). Українці на мовних курсах у Німеччині отримуватимуть стипендію; для часткової зайнятості також потрібні курси. Одним із найважливіших напрямків підтримки є житлова підтримка. Пошук житла стає однією з перших важливих проблем, з якими стикаються біженці. Велика кількість біженців створює додатковий попит на

орендну плату в європейських країнах, яка часто вже є занадто високою. Не всі біженці можуть дозволити собі відповідне житло, якщо взагалі можуть дозволити собі.

Офіційно всі країни Європи, які приймають найбільшу кількість українців (Польща, Німеччина, Чехія, Італія), надають біженцям безкоштовне проживання. Однак тривалість часу, протягом якого людина може перебувати безкоштовно, і умови перебування в цих країнах відрізняються.

Майже половина (48,3%) українських біженців проживає в окремій квартирі чи будинку. Також значною є частка людей, які живуть у кімнаті квартири чи будинку з іншими українцями чи місцевими мешканцями (30,4%) або у притулку чи центрі для біженців (13,8%). Переважна більшість українських біженців (84,4%) задоволені нинішніми житловими умовами. Найбільша частка респондентів, які самостійно оплачують житло, у Польщі, де 62% сплачують всю суму з власної кишені (табл. 2.4). Лише невеликий відсоток опитаних жив без квартплати; Завдяки глибинним інтерв'ю ми знаємо, що принаймні деякі з цих біженців отримують житло не від держави, а від своїх роботодавців у Польщі.

Понад дві третини опитаних біженців у Німеччині отримували повні житлові пільги від місцевої влади або жили без орендної плати. Деякі опитані сказали, що вони платять лише за електроенергію, спожиту всіма комунальними підприємствами, оскільки державна компенсація не покриває ці витрати. Якість житла також була різною: опитані в Німеччині біженці жили без квартплати, особливо в окремих дво- та трикімнатних квартирах. Розмір житла, яке надає держава, залежить від розміру сім'ї. Німеччина характеризується тим, що держава є одним з найбільших власників орендної житлової нерухомості. Значна частина цього житла надається безкоштовно для поселення українських біженців, коли виникає потреба. Станом на 31 березня 2022 року залишалося незаселеними майже 6,5 тис. федеральних квартир (без урахування міст) загальною площею понад мільйон квадратних метрів – після початку повномасштабної війни в Україні та зростання кв. попиту на житло.

Табл. 2.4. Відповіді респондентів, % від загальної кількості респондентів у відповідній країні

Вид допомоги	Польща	Німеччина	Чехія	Італія	Інші	Усі
Соціальні виплати	76,9%	80,8%	72,9%	51,5%	65,3%	72,9%
Гуманітарна допомога	51,2%	53,9%	28,2%	62,1%	65,3%	53,1%
Забезпечення житлом	29,4%	71,2%	40,0%	34,9%	52,6%	44,8%
Мовні курси	22,5%	62,2%	29,4%	34,9%	45,8%	37,5%
Освіта (для дорослих)	3,4%	5,8%	7,1%	9,1%	7,6%	5,6%
Освіта (для дітей)	26,7%	35,9%	31,8%	34,9%	35,5%	31,7%
Допомога з оформленням документів	21,4%	48,7%	31,8%	36,4%	46,6%	35,0%
Допомога з працевлаштуванням	8,5%	12,8%	14,1%	6,1%	23,5%	13,6%
Психологічна підтримка	4,9%	7,7%	2,4%	10,6%	14,7%	7,9%
Допомога у догляді за дітьми	4,3%	11,5%	2,4%	4,6%	4,8%	5,6%
Інше	0,2%	0,0%	0,0%	1,5%	0,8%	0,4%
Не отримую допомогу	9,4%	3,9%	8,2%	3,0%	8,0%	7,5%

Не менш важливою для біженців є можливість отримувати соціальні виплати. Як і у випадку з житлом, всі країни регулюють такі виплати, але їх розміри та умови отримання істотно відрізняються. Найбільша частка респондентів, які вважають обсяг отриманої допомоги достатнім, у Німеччині; Найменший – у Польщі.

Незважаючи на те, що не всі країни вимагають від дітей біженців обов'язкового навчання у школах, опитані батьки зазвичай самі зацікавлені в тому, щоб їхні діти не марнували час та продовжували навчання. У деяких країнах, наприклад, в Іспанії чи Німеччині, відвідання місцевої школи є обов'язковим.

В інших країнах, особливо з низькою пропускнуою здатністю шкіл, такі вимоги або відсутні, або не дуже суворо дотримуються. Там, де це можливо,

батьки намагаються підтримувати освітні зв'язки між своїми дітьми та Україною, а також перевести їх на дистанційне навчання.

Бажання батьків, щоб їхні діти продовжили навчання в приймаючій країні після закінчення війни, може бути одним з індикаторів того, чи мають намір біженці повернутися в Україну. Варто зазначити, що в Італії найнижчий відсоток респондентів, які хочуть, щоб їхні діти продовжили навчання в країні тимчасового перебування (рис. 2.10).

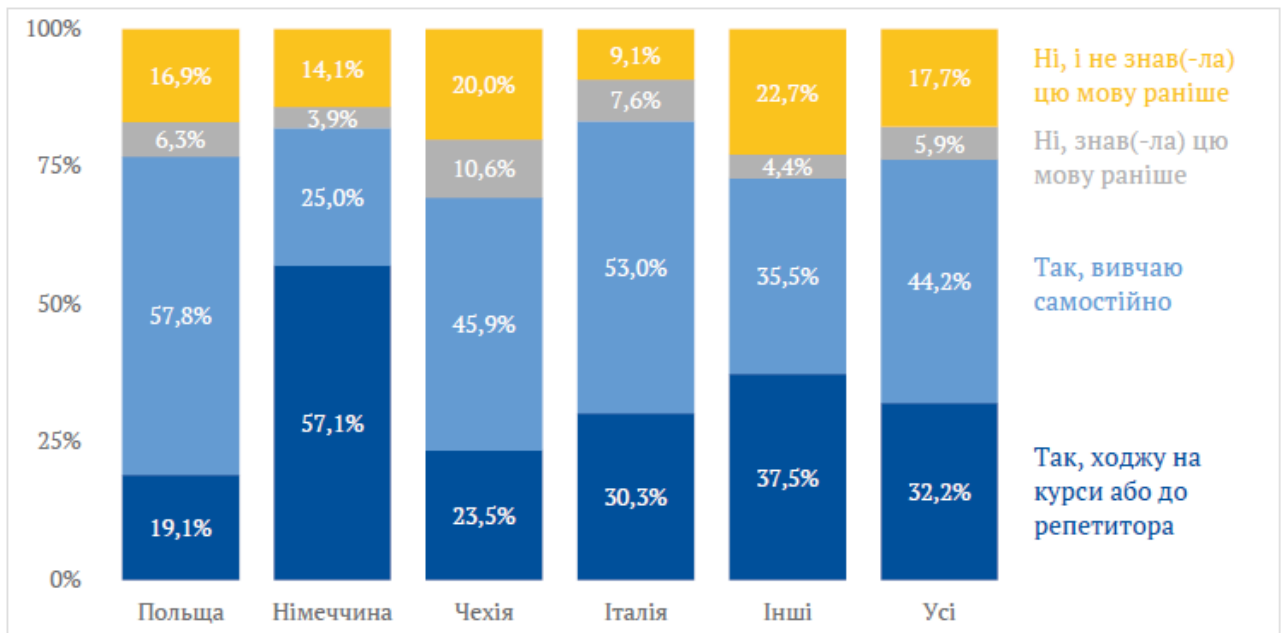

Рис. 2.10. Відсоток від загальної кількості респондентів у відповідній країні

Таким чином, незнання мови країни перебування є серйозною перешкодою для біженців, які бажають працювати за фахом. Більше половини респондентів з усіх країн зазначили, що вільне володіння мовою є необхідною умовою для роботи за фахом (найвищий показник в Італії - 74,2%). Усі респонденти зазначили, що мають доступ до певної форми безкоштовної медичної допомоги. Однак якість медичних послуг дуже різниться в різних країнах. Біженці, опитані в Іспанії та Франції, були дуже задоволені рівнем медичного обслуговування в країні проживання, тоді як українці, опитані в інших країнах, мали низку скарг, переважно пов'язаних із тривалим часом очікування на безкоштовний прийом.

Висновки до розділу 2

На те, чи повертаються українці в Україну, впливає низка факторів. Одним з них є ставлення місцевого населення до українців. Якщо ставлення загалом позитивне, українцям буде легше пристосуватися до життя за кордоном і вони будуть менш схильні повертатися в Україну. Тому в цьому розділі ми розглянемо, як європейці ставляться до біженців з України і як їхнє ставлення змінювалося з часом.

Загалом європейці позитивно ставляться до біженців з України. Підтримка дозволу на перебування українців є вищою, ніж щодо біженців з Сирії. Однак думки щодо обов'язку допомагати українським біженцям серед європейців різняться⁸⁰.

Більше того, підтримка українських біженців широко поширена за межами Європи: згідно з опитуванням IPSOS, проведеним у 27 країнах у березні 2022 року, 74% людей вважають, що їхня країна повинна прийняти українських біженців. Наприклад, у Канаді таку думку поділяють 80% населення, а в США - 72%.

Адаптація до іноземного ринку праці є ще одним важливим фактором, що впливає на повернення українців додому. Зокрема, ті, хто знайшов високооплачувану роботу за фахом, можуть вирішити, що їм зручніше залишитися там, де вони зараз перебувають, ніж повертатися в Україну і шукати нову роботу. Очікується, що інтеграція українців у європейське суспільство матиме позитивний вплив як на ринок праці, так і на економіку, хоча можуть бути й негативні короткострокові наслідки.

Одним з короткострокових негативних наслідків може бути конкуренція з боку місцевих жителів на ринку праці, особливо в секторах, де зайнято найбільше українців, що може призвести до зниження реальної заробітної плати в цих секторах. Іншим негативним наслідком є зростання інфляції через додатковий попит з боку українських біженців.

Наприклад, якщо заробітна плата в одному секторі стає занадто низькою, місцеві жителі (і українці), які працюють у цьому секторі, можуть

перекваліфікуватися і переїхати в інший сектор або в інший регіон, де попит на працівників у цьому секторі вищий.

Крім того, підвищений попит на українців стимулюватиме економіку та збільшить зайнятість у всіх секторах. Наприклад, польські дослідники зазначають, що, незважаючи на посилення конкуренції в деяких секторах ринку праці в короткостроковій перспективі, рівень безробіття в Польщі є нижчим за середній по ЄС, а умови на ринку праці повернуться до нормального стану в середньостроковій перспективі.

Довгостроковий вплив інтеграції українців на ринок праці ЄС наразі важко передбачити через низку невідомих факторів, зокрема, тривалість війни, кількість українців, які залишаються в Європі, які українці залишаться, а які повернуться. Однак загалом більшість попередніх досліджень впливу міграції на економіку та ринок праці приймаючої країни показують, що міграція має позитивний вплив на державні фінанси та економічне зростання, хоча не було досягнуто консенсусу щодо того, як міграція впливає на заробітну плату місцевих працівників.

РОЗДІЛ 3.

ПРОБЛЕМИ ТА ВЕКТОРИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

3.1. Заходи політики повернення трудових мігрантів в Україну

На жаль, війна росії проти України - не перша війна, яка спричинила масову хвилю біженців. Досвід інших країн, які пережили війну, може бути використаний для розуміння того, якою має бути державна політика щодо повернення біженців після закінчення війни.

Спираючись на досвід біженців у Боснії, Сирії, Афганістані та інших країнах, дослідники проаналізували, що впливає на повернення або неповернення біженців після закінчення війни. Цей досвід узагальнено нижче.

Водночас важливо розуміти, що кожна хвиля біженців є унікальною, тому певні тенденції та рекомендації, які добре спрацювали в інших випадках, можуть не стосуватися України.

Дослідження показали, що наступні фактори є важливими для повернення біженців після конфлікту:

- Безпека;
- Безпека житла та землі, на яку можна повернутися
- Можливість заробляти на життя
- Порівняння загальних умов життя на батьківщині та в країні, де перебувають біженці.

Дослідники підкреслюють, що схеми "добровільного чи примусового" повернення біженців, коли біженцям надається безкоштовний транспорт і компенсація за повернення, не завжди спрацьовують. Якщо на батьківщині біженця немає нормальних умов для життя і біженцю ніде жити, такі схеми не матимуть успіху, навіть якщо біженець втрачає певні пільги та доходи від перебування в країні.

Іншою типовою тенденцією повернення біженців є розділення сімей. Спочатку повертається лише частина сім'ї, щоб оцінити ситуацію і зрозуміти, чи є умови для нормального життя на батьківщині.

Це пов'язано з тим, що багато українських сімей були розділені на початку війни: чоловіки залишилися в Україні, а жінки і діти виїхали за кордон.

Ще одним цікавим уроком з досвіду інших хвиль біженців є урбанізація. Ті, хто до війни жив у сільській місцевості і заробляв на життя сільським господарством, були позбавлені можливості продовжувати свої попередні заняття і змушені були жити і працювати в містах.

Ці люди, які не змогли або не захотіли повернутися до сільської місцевості після повернення на батьківщину, оселилися в містах, сприяючи урбанізації країни. Дослідники з Інституту миру США відзначають, що міжнародні організації у справах біженців мають більше досвіду в наданні допомоги біженцям у поверненні до сільської місцевості і не мають достатнього досвіду, щоб адекватно допомагати біженцям у поверненні до міст.

Незрозуміло, чи сприяє участь біженців у системі освіти та на ринку праці приймаючої країни їхньому поверненню після закінчення конфлікту, чи, навпаки, утримує їх у приймаючій країні. Згідно з дослідженням Світового банку, відповідь на це питання варіюється від випадку до випадку.

Для того щоб стимулювати повернення біженців, міжнародна гуманітарна допомога має бути довгостроковою та націленою на відновлення інфраструктури та державних послуг, як-от освіта та медицина.

Адже лише короткострокова допомога, така як їжа, медикаменти та одяг, може призвести до того, що біженці, які проживали в інших країнах, повернуться туди, коли така допомога закінчиться, а умови більше не сприятимуть гідному життю. Крім того, інвестиції в інфраструктуру повинні включати не лише вартість будівництва інфраструктури, але й майбутні операційні витрати.

Згідно з опитуванням ООН, проведеним у грудні 2022 - січні 2023 року, приблизно 65% українських біженців заявили, що були б готові повернутися

додому, "якщо дозволять обставини". Більшість з цих людей мають родичів і живуть у країнах, що межують з Україною.

Більшість (92%) хочуть повернутися туди, де вони жили до війни, разом з усіма членами домогосподарства (82%) – рис. 3.1.

Водночас, на момент опитування 12% біженців планували повернутися в лютому-квітні 2023 року, а 18% ще не визначилися зі своїм майбутнім або планами щодо повернення в Україну. Ще 5% біженців взагалі не планують повертатися. Багато з них - це люди, які живуть поодиночі в країнах, що не межують з Україною.

Згідно з опитуванням, проведеним Агентством ЄС з фундаментальних прав (FRA) наприкінці 2022 року, 35% респондентів хотіли б повернутися в Україну, тоді як 38% опитаних планували залишитися в країні свого поточного проживання. Водночас майже кожен четвертий респондент (23%) не визначився зі своїм майбутнім, а близько 4% планували переїхати до іншої країни.

Чоловіки (45%) частіше, ніж жінки (35%), планували залишитися в нинішній країні проживання. Основними причинами повернення були возз'єднання сім'ї, покращення ситуації з безпекою та умов життя в приймаючій країні.

За даними опитування, проведеного на замовлення Info Sapiens для Центру економічних стратегій, у листопаді-грудні 2022 року більшість українців, які перебували за кордоном, планували повернутися в Україну: 50% точно планували повернутися, 24% скоріше планували повернутися, 8% скоріше планували повернутися. точно не планують повертатися, близько 2% точно не планують повертатися і близько 16% ще не вирішили, чи повернуться.

При цьому старші люди значно частіше планують повернутися в Україну, ніж молодь (рис. 3.2). Це може бути пов'язано з тим, що старшим людям важче адаптуватися до життя за кордоном.

Українці, які емігрували до Німеччини, також навряд чи повернуться. Це може бути пов'язано з більш щедрими соціальними виплатами та більшою часткою тих, хто втратив своє майно внаслідок війни.

Офіційна інформація про ситуацію в країнах походження біженців повинна бути правдивою. Надто райдужне зображення умов життя офіційними та міжнародними організаціями лише підриває довіру до них і відштовхує біженців від повернення, якщо вони мають інші джерела інформації про реальну ситуацію або мають можливість знову покинути країну.

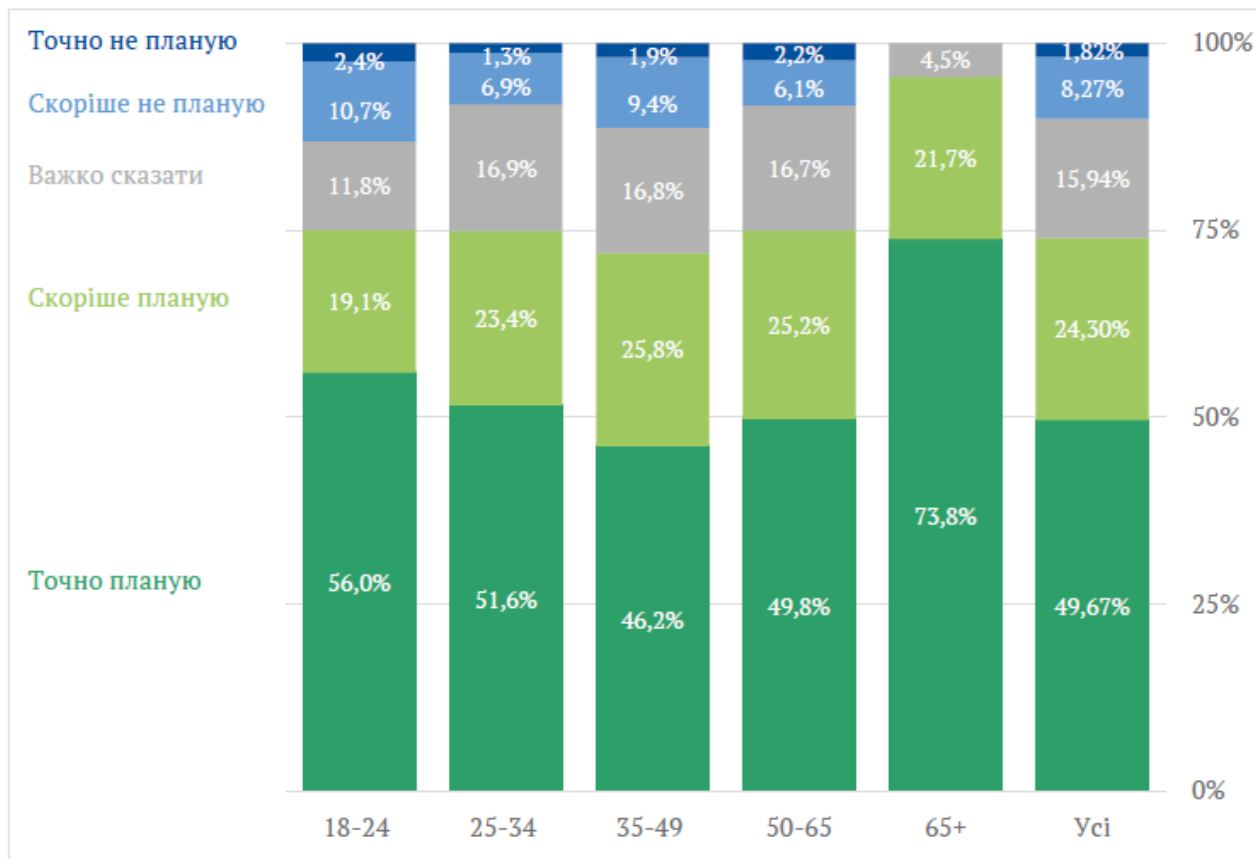

Рис. 3.1. Чи планують українці повертатись додому, % за віком

Водночас, відповідаючи на це питання, українські ВПО можуть перебільшувати своє бажання повернутися. У соціології відомий феномен "соціальної бажаності", коли респонденти не відповідають на питання чесно і обирають той варіант, який здається їм найбільш соціально прийнятним.

Крім того, респонденти можуть по-різному інтерпретувати питання про те, чи планують вони повернутися в Україну. Одні тлумачать "повернення" як повернення на постійне місце проживання, інші розуміють його ширше, наприклад, як тимчасове повернення.

Наприклад, глибинні інтерв'ю показують, що деякі респонденти тлумачать "повернення" як тимчасове повернення, а один респондент заявив, що має намір повернутися, але ще не вирішив, "жити чи повернутися".

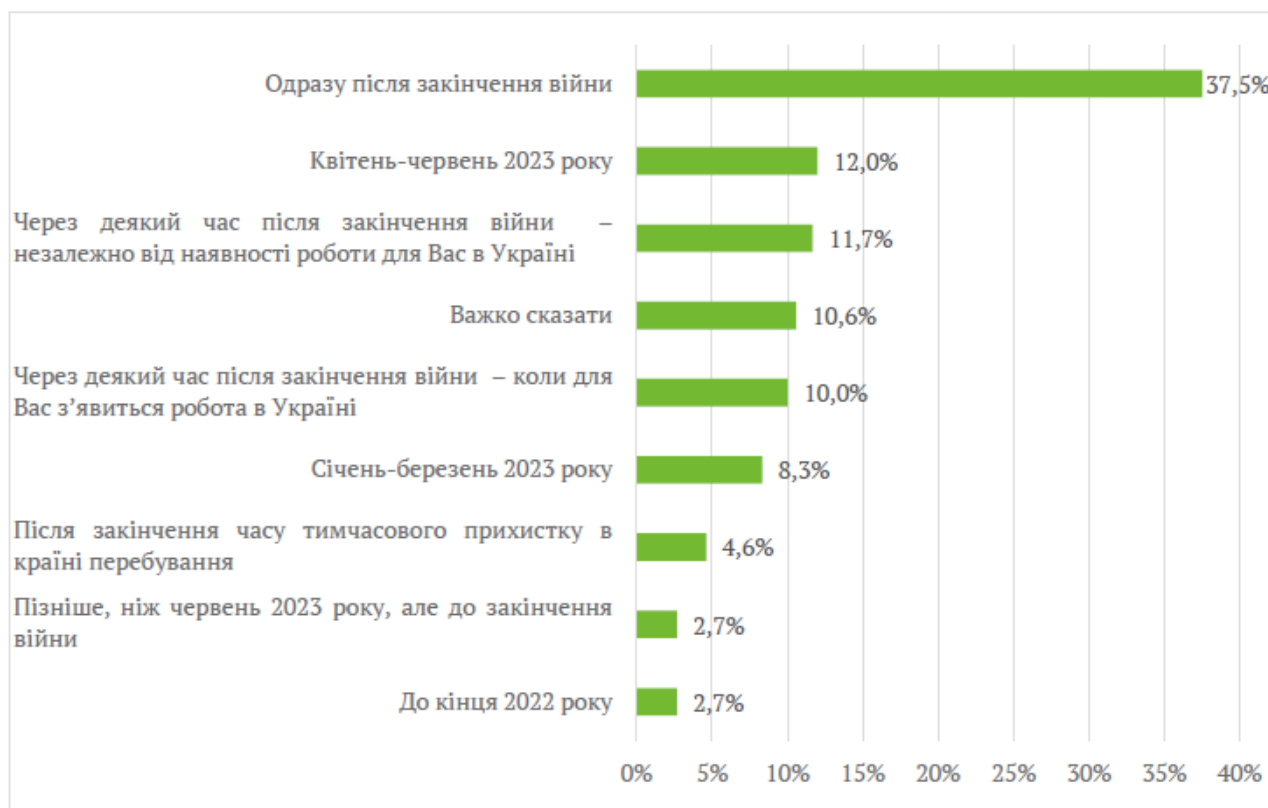

Рис. 3.2. Коли українці планують повернутись

Водночас, станом на листопад 2022 року частина українців планувала повернутися ще до закінчення війни: 3% планували повернутися до кінця війни, 8% - між січнем і березнем 2023 року, 12% - між квітнем і червнем 2023 року і 3% - після закінчення війни, але до червня 2023 року. Варто, однак, зазначити, що опитування проводилося під час масштабних російських обстрілів енергетичної інфраструктури України, що могло вплинути на плани повернення. У глибинних інтерв'ю респонденти зазначали, що ситуація під час опалювального сезону вплинула на їхні плани щодо повернення.

Той факт, що більшість українців віддають перевагу життю в Україні, а не за кордоном, додає оптимізму щодо того, що більшість українців рано чи пізно повернуться в Україну. З іншого боку, багато з тих, хто виїхав з України, не мають особливого зв'язку з країною.

Хоча у багатьох біженців в Україні залишилися батьки (59%) або родичі (59%), лише 25% біженців мають подружжя в Україні і 14% мають дітей. Крім того, лише 15% продовжують працювати і займатися бізнесом на українських підприємствах і продовжують навчатися в українських навчальних закладах.

Таким чином, багато українців, які виїхали за кордон, не мають багато об'єктивних чинників, які б спонукали їх повернутися в Україну.

Рис. 3.3. Фактори які можуть стимулювати повернутись в Україну

Більшість ВПО в Україні (51%) кажуть, що хотіли б повернутися в Україну, якби війна нарешті закінчилася. Іншими важливими факторами є припинення бойових дій та авіаударів на батьківщині (34%), можливість знайти добре оплачувану роботу (28%), покращення рівня життя в Україні (21%) та припинення регіональних бойових дій (19%) (рис. 3.3).

Таким чином, на рішення українців повернутися впливають не лише фактори, пов'язані з безпекою, але й економічні чинники. Респонденти глибинних інтерв'ю також підтримують цю гіпотезу. Однак багато з них також називали фактори, пов'язані з безпекою, як основну мотивацію для повернення. Наприклад, остаточне закінчення війни, припинення обстрілів і розмінування навколо їхніх домівок.

3.2. Міграційна політика України в рамках євроінтеграції

Глобалізація створює передумови для вільного переміщення робочої сили між країнами та континентами, і кордони, які були закриті на карантин, неминуче відкриваються. Цього вимагають економіки та суспільства. І справді, різноманітні угоди, які вже укладені між державами, та відновлення міжнародного авіасполучення, особливо до туристичних країн, є яскравим свідченням того, що цей процес розпочався. Таким чином, неминуче відновиться масовий відтік економічно активного населення до країн з вищими зарплатами та можливостями працевлаштування, вищим рівнем освіти тощо. Більше того, навіть якщо соціально-економічний розвиток України буде настільки стрімким, що рівень і якість життя будуть співставні з показниками розвинених країн і стабільних суспільств, еміграція не тільки не припиниться, але й зростатиме. Оцінюючи наслідки таких обмінів, необхідно враховувати наявність або відсутність зв'язків мігранта з батьківщиною (через бізнес, родичів, друзів тощо), а також перспективу повернення в Україну або виїзду з усією родиною. Безперечно, трудова міграція українців за кордон має багато позитивних наслідків (валютні надходження, підвищення рівня життя багатьох груп населення та регіону в цілому, зниження напруженості на ринку праці, ринкова обізнаність, засвоєння цінностей і норм демократичного суспільства тощо). За даними НБУ, у 2019 році приватні грошові перекази з-за кордону становили близько 12 млрд. США, а за січень-квітень 2020 року в Україну надійшло понад 3,7 млрд доларів США. Зрозуміло, що ці кошти допомогли значній частині населення, переважно в західних областях (та економіці туристичних регіонів, які зазнали найбільших втрат через карантин), пережити економічні негаразди. Однак не можна ігнорувати проблеми економічного розвитку, пов'язані зі зростанням депопуляції, старінням населення та загостренням пенсійних проблем (багато молоді залишає ринок праці), і, зрештою, нестачею кваліфікованої робочої сили. Наразі в Україні велика кількість безробітного

населення (приблизно 2 мільйони осіб), що є перешкодою для розвитку багатьох підприємств, оскільки попит на робочу силу не задовольняється. На жаль, багато активних, мобільних і конкурентоспроможних громадян України приймають рішення про перспективу виїзду з країни, виходячи із загальної низької оцінки ситуації в країні, а не з особистих умов життя [1]. Цей міграційний фактор є набагато небезпечнішим, ніж просте бажання заробити грошей. В останньому випадку ймовірність повернення мігрантів значно вища. З іншого боку, поєднання особистих планів і втрати віри в перспективи їх реалізації в українському суспільстві породжує прагнення до постійної міграції. Тому неможливо проводити політику, спрямовану на запобігання масовому виїзду мігрантів та досягнення хоча б часткового повернення, не забезпечивши цим людям чітких перспектив в Україні. Значно складніше повернути людей, які працюють за кордоном. Як свідчить досвід сусідніх країн Східної Європи, а до цього - Південної Європи, трудові мігранти повертаються лише за умови поєднання стабільного економічного зростання в країні та цілеспрямованої державної політики, спрямованої на заохочення до повернення. Повернення через епідемію COVID-19 є форс-мажорним і нетиповим явищем. Навіть очікування, що всі, хто нещодавно повернувся, більше не поїдуть, є наївними. Основна причина цього - недостатня економічна готовність.

Україна повинна гарантувати достатньо привабливі умови та оплату праці (щонайменше 70% від заробітної плати за кордоном) для всіх, хто хоче і може працювати. Це єдиний спосіб заохотити українців відмовитися від еміграції або якнайшвидше повернутися з-за кордону. У короткостроковій перспективі необхідно підтримувати відновлення малих і середніх підприємств (МСП), забезпечувати громадські роботи як тимчасовий порятунок від масового безробіття та створювати робочі місця в галузях з високим мультиплікативним ефектом (особливо в будівництві) через механізми концесій, державно-приватне партнерство та державні закупівлі. Однак усі ці робочі місця не будуть високооплачуваними, особливо в умовах високого рівня безробіття. Вони не замінять робочі місця, які можна отримати за кордоном. Спроби штучно

стримати трудову міграцію є марними. Заборона на виїзд лише посилить протестні настрої і напругу в суспільстві в цілому. Крім того, якщо через відсутність мігрантів у європейських країнах засохне врожай (а місцеве населення не захоче збирати врожай), ризик глобальної продовольчої кризи значно зростає, і європейська громадська думка, швидше за все, покладе провину за це на Україну. Однак, хоча більшість трудових мігрантів готові виїхати за першої ж нагоди, не виключено, що певний відсоток з них вдасться втримати. Насамперед, мова йде про тих, хто за час роботи за кордоном накопичив достатньо коштів і не зовсім задоволений місцевими умовами праці. Мігранти, чия поїздка була невдалою, також навряд чи намагатимуться її повторити. Після тривалого перебування за кордоном мігранти повертаються в суспільство, яке змінилося за час їхньої відсутності. Тому такі люди потребують психологічної адаптації, допомоги у працевлаштуванні, відновленні та затвердженні документів, перевірки результатів неформального професійного навчання та забезпеченні продовження освіти їхніх дітей.

Люди похилого віку потребують допомоги в оформленні пенсій, зароблених за кордоном, але їм важко зробити це самостійно без професійної допомоги. Ті, хто накопичив великі суми грошей, можуть розглянути можливість інвестувати їх у свій бізнес в Україні в умовах вимушеного повернення, але для цього необхідна відповідна підтримка з боку уряду, зокрема, у вигляді кредитування та надання консультаційних послуг. Важливим елементом політики дозволу деяким мігрантам залишитися в Україні є фундаментальна, неупереджена зміна ставлення держави до МСП. І в цьому контексті політика щодо підприємництва в період карантину навряд чи є доречною. Обмеження для невеликих магазинів, безумовно, були виправдані на початку епідемії. Для того, щоб організувати обмежений доступ клієнтів, малим підприємцям доводилося наймати більше працівників, а не всі були готові до цього. З часом люди звикли до замовлень, і потреба постійно контролювати поведінку клієнтів зменшилася. Натомість громадськості та підприємцям стало складно зрозуміти, чому невеликі продуктові магазини, кіоски та ринки закриваються, а великі супермаркети

працюють. Крім того, той факт, що великі непродовольчі магазини були відкриті, не сприяв зміцненню довіри до уряду. На жаль, багато можливостей було втрачено. Однак, принаймні на цьому етапі, необхідно залучати МСП до формування державної політики, зокрема щодо припинення карантину та підтримки підприємництва. Важливо вчасно та всебічно інформувати підприємців про політичні рішення. Також слід впроваджувати ефективні програми підтримки підприємництва, зокрема за прикладом країн ЄС. Політика повернення повинна супроводжуватися заходами з підвищення ефективності використання грошових переказів мігрантів. Грошові перекази є не лише засобом забезпечення добробуту окремих верств населення, а й джерелом потенційного економічного зростання. Приватні грошові перекази в Україну стабільно перевищують 10% ВВП, що втричі більше, ніж прямі іноземні інвестиції. Звичайно, на відміну від прямих інвестицій, лише невеликий відсоток приватних грошових переказів використовується для підприємництва, але кожна гривня, витрачена в Україні, так чи інакше працює на вітчизняну економіку. Навіть якщо гроші витрачаються на поточне споживання, вони збільшують сукупний платоспроможний попит, створюючи передумови для заробітку (не обов'язково легального, звісно) для досить широкого кола людей. Для аналізу регіональної диференціації нової нерухомості в сільській місцевості достатньо зосередитися на відмінностях між населеними пунктами з великою кількістю мешканців, які працюють за кордоном, і тими, де трудових мігрантів небагато. Враховуючи, що і приватні перекази, і прямі іноземні інвестиції розподіляються по регіонах нерівномірно, слід зробити висновок, що принаймні ті райони, де велика кількість людей виїжджає за кордон, безумовно, виграють. Використання мігрантів для розвитку все ще тісно пов'язане з покращенням бізнес-середовища в країні. Низка країн накопичила позитивний досвід залучення капіталу мігрантів у свою економіку, в тому числі через співфінансування бізнес-проектів, що мають соціальне значення для місцевої громади. Наприклад, у Молдові з 2010 року реалізується програма PARE 1+1. Мігранти та їхні сім'ї, які є учасниками програми, можуть отримати один лей від проекту на кожен лей,

вкладений у проект, за умови надання документів, що підтверджують іноземне походження коштів. За час реалізації програми, станом на квітень 2016 року, інвестиції в економіку Молдови склали 340 млн леїв (23 млн доларів США). Сума грантів склали 128 млн леїв (8,8 млн доларів США). Це означає, що на кожен 1 лей, витрачений на підтримку бізнесу мігрантів, економічний ефект склав 2,7 лея. [14].

Для того, щоб підвищити ефективність залучення заробітків "заробітчани" в українську економіку, по-перше, необхідно раз і назавжди припинити розмови про оподаткування, оскільки грошові перекази трудових мігрантів - це майже виключно внутрішньосімейні перекази. По-друге, як давно говорять експерти, необхідно звільнити від митних зборів засоби виробництва, які мігранти, що повертаються, ввозять в країну для започаткування або розширення власного бізнесу. Для мігрантів, які навіть за найкращих обставин не зацікавлені у відкритті бізнесу в Україні, потрібна інша стратегія. Вона полягає в тому, щоб, з одного боку, не втратити цих людей з України, а з іншого - максимізувати вигоди від співпраці з діаспорою. Таким чином можна покращити економічну ситуацію та підвищити імідж і вплив України у світі. Як свідчить світовий досвід, діаспора може стати важливим лобістом інтересів держави в країнах проживання, якщо вона присягне на вірність країні походження. Наприклад, стратегічне партнерство США з Ізраїлем принаймні частково є результатом лобіювання інтересів єврейської діаспори в США. Масова міграція громадян Китаю до Південно-Східної Азії призвела до зростання китайського впливу в регіоні. Прикладом успішної співпраці діаспори є Міжнародна українська школа, заснована у 2007 році. Цей національний навчальний заклад надає освіту українським дітям, батьки яких тимчасово або постійно перебувають за кордоном. Діти українських мігрантів мають можливість навчатися та отримати український атестат про повну загальну середню освіту. Навчання здійснюється через приватні та суботні українські школи в інших країнах, а також через дистанційну освіту та екстернат. Наразі в Міжнародних українських школах навчається 3,3 000 дітей з 78 країн світу [15]. Діяльність школи є важливою

передумовою реінтеграції дітей мігрантів, які повернулися, в тому числі їх доступу до освіти в Україні.

Висновки до розділу 3

Наразі більшість мігрантів перебувають у нестабільній ситуації. З одного боку, вони тимчасово відрізані від закордонних доходів, а з іншого - не зацікавлені в роботі, яку пропонує український ринок праці, навіть якщо вони не можуть емігрувати. Певним виходом з цієї ситуації могла б стати організація мігрантів і залучення їх до тимчасової роботи на час перебування в Україні. Цих людей слід регулярно інформувати про переговори з урядом приймаючої країни та їхні результати, можливості легального працевлаштування та міграції (наприклад, шляхом створення спеціальних порталів), а також про можливість отримання соціальної підтримки.

Давно назріла необхідність розробляти та впроваджувати програми циркулярної міграції спільно з урядами країн призначення мігрантів. Це було б вигідно для обох сторін, а Україна має реальну можливість вести переговори про залучення країн ЄС до фінансування таких програм. У цьому контексті нещодавнє врегулювання сезонної міграції з України в рамках міжурядових угод, безумовно, є позитивним зрушенням. Важливим напрямком роботи є запровадження програм, спрямованих на легальне працевлаштування за кордоном. Це сприятиме захисту прав співвітчизників за кордоном і допоможе мігрантам швидше досягти своїх цілей, переважно пов'язаних з накопиченням активів. У рамках процесу легалізації також необхідно активізувати переговори щодо укладення пенсійних угод з країнами, де працюють українські мігранти, та здійснювати моніторинг виконання існуючих домовленостей. Подолання негативних стереотипів щодо мігрантів в українському суспільстві має вирішальне значення. Через освіту та засоби комунікації слід наполегливо пояснювати, що міграція - це не проблема, яку потрібно вирішувати, а реальність, з якою потрібно рахуватися і яку потрібно прийняти.

ВИСНОВКИ

Таким чином, на жаль, міграція українців за кордон не припинилася. Міграція відбувалася ще до окупації Криму та частини Донбасу: за даними Opendatabot, у період з 2011 по 2013 рік з країни виїхали і не повернулися 1,4 мільйона українців; у період з 2014 по 2021 рік - ще 1,3 мільйона українців; у період з 2015 по 2021 рік - ще 1,4 мільйона українців. Згідно з регулярним опитуванням Gallup, у 2010-2020 роках, залежно від року, емігрувати за кордон хотіли 21-25% українців; у 2021 році ця частка зросла до рекордних 35%; у 2022 році відбулася масова еміграція українців через Ось чому. Дійсно, війна спровокувала бажання частини людей емігрувати за кордон. Основною метою міграції традиційно було прагнення до самореалізації та бажання отримувати вищий дохід. Це стосується не лише українців, але й інших країн. В ЄС, наприклад, 17% населення хочуть змінити країну проживання. У Польщі міграція не зупинилася, а навпаки, зросла. За даними Євростату, в період з 2014 по 2021 рік мігрантів з Польщі буде навіть більше, ніж з України - 1,7 мільйона. За даними Організації економічного співробітництва та розвитку, поляки є лідерами міграції до більшості скандинавських країн і вже становлять близько 15% усіх іноземців у Нідерландах та Норвегії.

По-перше, люди вже давно вийшли за межі національних кордонів. Лауреат Пулітцерівської премії Томас Фрідман сказав про це найкраще: "Якщо в 19 столітті люди думали про роль своєї країни у світі, то в 20 столітті вони думають про роль своєї компанії у світі. Поняття "нація" вже давно вилучено з контексту людського розвитку. Люди думають насамперед про себе, про власний розвиток, власну безпеку тощо. У сучасному світі "люди", "компанії" та "країни" (тобто уряди) - це різні стейкхолдери, а не єдине ціле. Вони взаємодіють один з одним доти, доки це вигідно обом сторонам. На жаль, ключовим словом тут є "вигідно". Зрештою, якби "особи", "компанії" і "країни" були єдиним цілим, чи стали б польські компанії блокувати кордони України, проти чого виступає польський уряд і народ? Чи блокувала б угорська влада підтримку України з боку

ЄС, де, за даними ОЕСР, близько 32% іноземців, які проживають в Угорщині, є українцями, а тисячі підприємств працюють завдяки українській робочій силі.

Друге, що прискорює міграцію у світі, - це діджиталізація економіки, перехід до Web 3.0 і розвиток метaproctopу. Завдяки переходу до децентралізованої обробки даних, розвитку децентралізованих підприємств (DAO), децентралізованих фінансів (DeFi), штучного інтелекту та технологій AR/VR багато людей зможуть працювати з будь-якої точки світу без прив'язки до офісу. До 2030 року 30% світового ВВП генеруватимуть цифрові технології. Країни будуть намагатися утримувати сотні мільйонів людей та їхні сім'ї, які щороку мігрують з країни в країну; в ЄС багато країн вже пропонують спеціальні візи для "цифрових кочівників".

По-третє, і що є найбільш тривожним для багатьох, зміна клімату починає суттєво впливати на мобільність сотень мільйонів людей. Зміна клімату стане найбільшим у світі тригером переміщення населення: у вересні 2023 року навіть президент США Джо Байден заявив, що кліматичні зміни є більшою загрозою, ніж ядерна війна. За даними Всесвітнього економічного форуму, 66% світових лідерів найбільше стурбовані цим питанням у 2024 році. І це дійсно так. Давайте порівняємо: у 2022 році майже 8 мільйонів українців мігрують за кордон через війну, а ще 6 мільйонів мігрують всередині України. У Пакистані понад 33 мільйони людей були змушені покинути свої домівки через стихійні лиха у 2022 році. Десятки країн вже переживають такі кліматичні "колапси" щороку. Це призведе до збільшення міграції. Однак, як і в минулому, вона є насамперед економічною.

ЇСПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Акімов Д. Соціальні основи трудової міграції: західна та східна моделі. *Віче*. 2009. липень (№14). С. 2–3.
2. Амелічева Л. Право на гідну працю трудових мігрантів в умовах глобалізації. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №1. С. 54–58.
3. Ангелко І. Соціально-економічні наслідки впливу міжнародної міграції робочої сили на добробут населення України. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2014. № Вип. 2 : квіт.-черв. С. 65–73. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/4624/1/%D0%90%D0%BD%D0%B3%D0%B5%D0%BB%D0%BA%D0%BE%20%D0%86..pdf>.
4. Астахова О. Трудова міграція та її наслідки. *Праця і зарплата*. 2011. 28 вересня (№36). С. 4–5.
5. Баб'як Г. Міграційні процеси в Україні: сучасний стан та проблеми. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2007. № Вип.12. С. 88–93.
6. Боков О. В. Міграційні процеси населення України в умовах її інтеграції до світового економічного простору. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2011. № 10. С. 200–206.
7. Васильців Т. Г. Наукова дискусія з проблем міграційної активності молоді Карпатського регіону України. *Регіональна економіка*. 2019. № 4. С. 166–168.
8. Вісящев В. А., Антошкіна Л. І. Нові фактори руху трудової імміграції. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2009. №10. С. 170–179.
9. Гнатюк Т. О. Трудова експлуатація як ризик української трудової міграції (текст на англ. мові). *Демографія та соціальна економіка*. 2018. № 3. С. 71–85.
10. Довженко І. Трудова міграція в Україні та за кордоном: кадровий аспект. *Довідник кадровика*. 2017. № 5. С. 18–24.

11. Жибак М. М., Літвінов В. І. Вплив трудової міграції на формування та ефективність використання трудового потенціалу сільських територій регіону. *Інноваційна економіка*. 2012. № 5. С. 293–297.
12. Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» від 5. 11.2015 року № 761-VI. *Довідник кадровика*. 2016. № 1. С. 82–88.
13. Захист прав трудових мігрантів. *Людина і праця*. 2017. № 1-2. С. 24–26.
14. Ключник Л. В. Потенціал використання міграційного капіталу як ресурсу розвитку економіки регіону. *Регіональна економіка*. 2018. № 4. С. 103–109.
15. Кобеля З. І., Тодорюк С. І., Сторцун К. М. Трудова міграція на сучасному етапі ринкової трансформації економіки України. *Економіка та держава*. 2021. № 4. С. 132–136.
16. Коваленко І. Українці виїжджають мільйонами. *Експрес*. 2012. 28-29 серп. (№ 93). С. 12.
17. Колодзейчик М. Шукають щастя в інших країнах... *Праця і зарплата*. 2019. № 25 (10 лип.). С. 1.
18. Косенко О. Трудова міграція: кадровий голод чи зменшення бідності?. *Праця і зарплата*. 2018. № 43 (21 лист.). С. 3–4.
19. Кочергіна Н. Міжнародна міграція робочої сили та її вплив на державну міграційну політику України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2009. №109. С.23–27.
20. Куліков Г. Масова трудова міграція з України: мотиви, наслідки способи стримування. *Україна : аспекти праці*. 2019. № 2. С. 44–51.
21. Курій Л. О. Циклічна міграція в контексті економічного і людського розвитку країн. *Вісник економічної науки України*. 2012. № 1. С. 76–80.
22. Лапшина І. А. Міжнародна трудова міграція і соціальний капітал України. *Регіональна економіка*. 2010. №1. С. 156–162.
23. Лібанова Е. Зовнішня трудова міграція українців: масштаби, причини, наслідки. *Вісник Пенсійного фонду України*. 2018. № 10. С. 4–13.
24. Лібанова Е. М., Позняк О. В. Зовнішня трудова міграція з України: вплив COVID-19. *Демографія та соціальна економіка*. 2020. № 4. С. 25–40.

25. Лошенюк О. Вдосконалення інструментарію державної міграційної політики в Україні. *Світ фінансів*. 2017. № Вип. 3. С. 147–156. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/28932/1/%D0%9B%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%BD%D1%8E%D0%BA.pdf>.
26. Лошенюк О. Вдосконалення концепції регулювання міжнародної трудової міграції в Україні. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2017. № Вип. 3 : лип.- верес. С. 64–74. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/25768/1/%D0%9B%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%BD%D1%8E%D0%BA%20%D0%9E..pdf>.
27. Лукашикевич В. Трудова міграція: причини виникнення, тенденції і наслідки. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія: Економіка*. 2006. № 20. С. 18–20.
28. Мазука Л. І. Трудова міграція українців до країн ЄС: сучасний стан, проблеми та шляхи їх вирішення. *Стратегічні пріоритети*. 2010. №3 : Нові світові тенденції та зовнішня політика України. С. 10–18.
29. Майданік І. П. Вплив закордонного працевлаштування на особливості дітородної поведінки зворотних мігрантів. *Демографія та соціальна економіка*. 2020. № 4. С. 41–55.
30. Майданік І. П. Контекстуальні параметри зворотної трудової міграції в Україну. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 2. С. 81–95.
31. Майданік І. П. Часові аспекти якості життя у дослідженнях міжнародної міграції. *Демографія та соціальна економіка*. 2021. № 3. С. 64–81.
32. Малиновська О. Зовнішня міграція громадян України в контексті скасування візового режиму поїздок до ЄС. *Вісник Пенсійного фонду України*. 2017. № 8. С. 44–49.
33. Малиновська О. А. Трудова міграція громадян України за кордон: виклики та шляхи реагування. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2018. № 3. С. 39–44.
34. Марковська Г. Особливості регулювання міграційних процесів у рамках ЄС-15 та спільної міграційної політики ЄС. *Журнал європейської*

- економіки*. 2011. Т. 10, № 4 : груд. С. 394–404. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/28383/1/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0.PDF>.
35. Микола Я., Тамара Ш., Світлана М., Юлія Н. Проблема трудової міграції українських селян і міщан у внутрішній політиці Російської імперії у другій половині XIX - на початку XX ст. : (текст. на англ. мові). *Український історичний журнал*. 2019. № 6. С. 141–154.
36. Міграційним проблемам - особлива увага. *Людина і праця*. 2011. № 11. С. 30–31.
37. Міграційні настрої населення. *Людина і праця*. 2016. № 9-10. С. 14–15.
38. Мостова І. О. Зовнішні трудові міграції у довгостроковому соціально-економічному розвитку країн-експортерів. *Демографія та соціальна економіка*. 2015. № 2. С. 153–163.
39. Мульська О. П. Балансування ринку праці в умовах підвищеної міграційної активності населення. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2019. № 1. С. 59–65.
40. Никифорок В. А., Тодорюк С. І., Антохова І. М. Трудова міграція за кордон у сучасних умовах трансформації економіки України. *Інвестиції : практика та досвід*. 2019. № 8. С. 52–58.
41. Ніколаєць К. Зовнішня трудова міграція в Україні у 2014–2017 рр. *Зовнішня торгівля : економіка, фінанси, право*. 2018. № 3. С. 21–32.
42. Ніколаєць К. Трудова міграція до країн Європейського Союзу: фактори та наслідки. *Зовнішня торгівля : економіка, фінанси, право*. 2018. № 5. С. 101–115.
43. Ніколаєць К. М., Ніколаєць О. Ю. Соціально-економічні наслідки зовнішньої трудової міграції. *Економіка та держава*. 2019. № 10. С. 51–57.
44. Ніколаєць О. Ю. Вплив зовнішньої трудової міграції на розвиток економіки України. *Економіка та держава*. 2018. № 9. С. 87–90.

- 45.Одинець С. Трудова міграція: кочовий стан : [про унікальні риси української міграції та її вплив на національну ідентичність]. *Український тиждень*. 2019. № 6 (8-14 лют.). С. 10–12.
- 46.Олійник О., Торяник Т. Особливості сучасного вектора трудової міграції з України. *Україна : аспекти праці*. 2020. № 2. С. 42–47.
- 47.Панченко Т. В. Особливості міграційного руху українців до Німеччини та перспективи його розвитку. *Стратегічна панорама*. 2019. № 1-2. С. 37–51.
- 48.Петрос О. М., Васільєв В. Т. Міжнародна трудова міграція: аналіз ситуації та наслідків для України. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. 2015. № 4. С. 93–100.
- 49.Поважний О. С., Сікорська І. М. Міграційна політика європейських держав: сучасні тенденції. *Менеджер*. 2011. №4. С. 5–10.
- 50.Позняк О. Зовнішня трудова міграція. *Праця і зарплата*. 2010. 26 серпня (№32). С. 4–5.
- 51.Позняк О. В. Оцінювання наслідків зовнішньої трудової міграції в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2016. № 2. С. 169–182.
- 52.Пошивалова О. В. Статистичний аналіз структурних зрушень у розподілі грошових переказів українських заробітчан. *Економіка. Фінанси. Право*. 2019. № 9. С. 27–30.
- 53.Ридзак О. Т., Махонюк О. В. Економічні фактори зовнішньої міграції населення України. *Регіональна економіка*. 2017. № 4. С. 54–64.
- 54.Рісний О. П. Механізми ефективного реагування на окремі виклики відкритих ринків праці. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2018. № 3. С. 14–19.
- 55.Ровенчак О. Інтеграційна складова міграційної політики. *Психологія і суспільство*. 2010. №3. С. 150–175. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/23390/1/%D0%A0%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%87%D0%B0%D0%BA%20%D0%9E..pdf>.

- 56.Рощина Н. В., Борданова Л. С. Особливості міграційних процесів у сучасних економічних умовах. *Економіка та держава*. 2017. № 1. С. 32–36.
- 57.Семків Л. К. Сучасні проблеми людського капіталу у вимірі трудової міграції та рееміграції. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2016. № 3. С. 67–70.
- 58.Стаканов Р. Д. Глобальний ринок праці в контексті міжнародної трудової міграції. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. № Вип. 115, ч. 1. С. 94–99.
- 59.Стаканов Р. Д. Роль мігрантів у функціонуванні ринку праці Сполученого Королівства в ХХІ ст. *Інвестиції : практика та досвід*. 2013. № 3. С. 14–17.
- 60.Стаканов Р. Д. Синтетична система регіональної міграційної політики: теоретичні засади становлення. *Економіка України*. 2018. № 6. С. 44–68.
- 61.Стаканов Р. Д. Сучасна архітектура регулювання міжнародної трудової міграції. *Інвестиції : практика та досвід*. 2017. № 13. С. 12–16.
- 62.Старостенко Г. Г., Козар В. В. Використання трудового потенціалу в умовах глобалізації світового ринку праці. *Інвестиції : практика та досвід*. 2015. № 22. С. 21–27.
- 63.Топій І. І., Кузицька Ю. І. Аналізування тенденцій імміграційних потоків в Україні. *Інноваційна економіка*. 2013. № 4. С. 46–50.
- 64.Трудова міграція в Україні. *Праця і зарплата*. 2018. № 31 (15 серп.). С. 3.
- 65.Черняк О., Черняк Є. Деякі підходи до державного регулювання трудової міграції в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2012. №140. С. 18–23.
- 66.Чулаєвська М. Плюси і мінуси трудової міграції. *Казна України*. 2012. № 6. С. 40–43.
- 67.Шавалюк Л. Трудова міграція: там, де нас нема. *Український тиждень*. 2018. № 4 (26 січ.-1 лют.). С. 14–17.

- 68.Швед В. О. Україна - Польща: до питання сучасних міграцій українців до Польщі. *Стратегічні пріоритети*. 2018. № 3-4. С. 65–72.
- 69.Шевчук О. І. Трудова міграція та безробіття як фактор народжуваності населення. *Сталий розвиток економіки*. 2011. № 4. С. 28–31.
- 70.Шиманська К. В. Детермінанти міжнародної міграції: інституційний підхід. *Соціально-трудова відносини : теорія та практика*. 2017. № 1. С. 188–1196.
- 71.Шутов І., Чулаєвська М. Використання інформаційних технологій у сфері трудової міграції. *Вісник державної служби України*. 2011. №1. С. 61–65.
- 72.Шушпанов П. Новітні тенденції зовнішньої трудової міграції населення України. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2014. № Вип. 19. С.122–127. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/5498/1/%D0%A8%D1%83%D1%88%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%20%D0%9F..pdf>.